

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

การศึกษาระบบการกลายเป็นสินค้าของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของประเทศไทยที่ Cohen (2000) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างหัตถกรรมของคนพื้นราบกับกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง พบความแตกต่างคือหัตถกรรมของคนพื้นราบเกิดจากการที่แต่เดิมผลิตเพื่อใช้ในครอบครัว แล้วพัฒนาเป็นการผลิตเพื่อขายแก่นักท่องเที่ยว ในขณะที่ของม้งนั้น แต่เดิมเป็นการผลิตเพื่อใช้เอง ต่อมาเน้นการขายให้แก่นักท่องเที่ยว และสุดท้ายเป็นการผลิตเพื่อขายให้กับชาวเมืองด้วยตัวเอง แต่เป็นชาวเมืองที่อพยพไปตั้งรกรากอยู่ในประเทศตะวันตกเช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น เช่นเดียวกับข้อค้นพบของ Cohen ในกระบวนการกลายเป็นสินค้าของคนเมือง ทวีช จตุรพฤษ (2551) พบว่าชาวลีซูแต่เดิมผลิตหัตถกรรมเพื่อใช้เอง แล้วต่อมาจึงเน้นการผลิตเพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยวเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ผู้วิจัยพบว่ายังคงขาดหายไปในงานศึกษาของทั้งสองชิ้นดังกล่าวคือ ปรากฏการณ์กระบวนการกลายเป็นสินค้าในสังคมลีซูที่ปัจจุบันชาวลีซูผลิตเพื่อขายให้กับชาวลีซูด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนลีซูต่างๆ ภายในประเทศไทย โดยมีสินค้าหลักคือเสื้อผ้าและเครื่องประดับเงินที่นิยมสวมใส่กันในเทศกาลปีใหม่และโอกาสสำคัญอื่นๆ

บรรยากาศของเทศกาลปีใหมาลีซู ในช่วงทศวรรษหนึ่งที่แล้วได้อธิบายโดยนักมานุษยวิทยาชาวต่างชาติว่า เทศกาลปีใหม่ที่หมู่บ้านคอยล้าน เป็นเทศกาลที่มีการเต้นรำและดื่มด่ำกับบรรยากาศปีใหม่อ่างสนุกสนาน การเฉลิมฉลองเทศกาลนี้จะใช้เวลา 4-6 วัน โดยในวันแรกของเทศกาล ชาวบ้านจะร่วมรับประทานอาหารและดื่มเหล้าที่กลั่นจากข้าวโพด พร้อมกับการเต้นรำที่บ้านผู้นำพิธีกรรมก่อนตามด้วยบ้านผู้ใหญ่บ้านและโรงเรียน รวมถึงบ้านของชาวบ้านทั่วไปที่เจ้าบ้านอยากจะใช้เทศกาลนี้สำหรับการทำบุญ ประการสำคัญคือปีใหม่มังยังเป็นเทศกาลที่ดีที่สุดสำหรับชายหนุ่มในการมองหาหญิงสาวที่สง่างามทั้งรูปร่างหน้าตา การแต่งกาย และเครื่องประดับมาเป็นคู่ครอง (Yuen 1994)

ทั้งนี้ ก่อนเทศกาลปีใหม่จะมาเยือน ชาวบ้านจะหยุดทำงานไว้เป็นเวลาประมาณหนึ่งเดือน เพื่อเตรียมตัวสำหรับการตัดเย็บเสื้อผ้าให้กับสมาชิกในครอบครัว แม่บ้านจะวางแผนการใช้ผ้าตัดเย็บอย่างดี ส่วนพ่อบ้านจะทำหน้าที่หาซื้อผ้าจากในเมืองมาให้แม่บ้านและหญิงสาวได้ตัดเย็บกัน หรือบางครอบครัวอาจใช้เวลาที่ยาวนานในการทยอยเย็บชิ้นส่วนต่างๆ โดยจะใช้เวลาในช่วงกลางคืนของทุกคืน จุดตะเกียงเย็บประมาณ 1 หรือ 2 ชั่วโมง จึงจะได้เข้านอน กว่าจะได้เสื้อผ้าตัวใหม่มาสวมใส่ก็ต้องใช้เวลาเกือบเป็นปี (สัมภาษณ์ บำก้อมะ แซ่มี่ 2555)

สำหรับแม่บ้านและหญิงสาวแล้ว การตัดเย็บเสื้อผ้าเพื่อเตรียมเอาไว้ใส่สำหรับเทศกาลนี้เป็นการตัดเย็บด้วยตนเอง และมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับทุกคนในการที่จะสวมใส่เสื้อผ้าใหม่สำหรับเทศกาลปีใหม่ เพราะมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษ (อาปาอะฮะหนี่) ชอบของใหม่ ผีบรรพบุรุษชอบให้ทุกคนพักผ่อนและใส่ใจกับงานเทศกาลอย่างเต็มที่ การใส่เสื้อผ้าใหม่เป็นการปิดเป่าความทุกข์ยากของปีที่ผ่านมา รวมถึงการทำหน้าที่แม่บ้านที่ดี สามารถดูแลการแต่งกายของสมาชิกในครอบครัวได้ บางลวดลายก็ถูกออกแบบและสืบทอดมาตามตระกูลของตัวเอง ที่สำคัญมากกว่านั้นยังเป็นเวทีหรือโอกาสในการประชันงานหัตถกรรมฝีมือของแม่บ้านและลูกสาวของแต่ละครอบครัว ที่ออกแบบลวดลายตามความชอบและตามที่คุณเป็นแม่ได้ถ่ายทอดให้กับลูกๆ การแข่งขันกันนี้จะเห็นได้ชัดเจนในระหว่างการเดินรำ โดยจะมีผู้ชมอยู่ด้านนอกวงเต้นรำ คอยสังเกตการแต่งกาย การเดินรำ รวมถึงการชื่นชมฝีมือในการเย็บปักถักร้อยของเครื่องประดับและเครื่องแต่งกาย ซึ่งหากลูกชายหรือลูกสาวของบ้านไหนได้รับคำชมมาก ผู้เป็นแม่บ้านก็จะได้รับคำชื่นชมจากชาวบ้าน ถือเป็น การนำชื่อเสียงหรือมีคู่ มาให้กับครอบครัวและวงศ์ตระกูลด้วย ส่วนกระเป๋า ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับชายหนุ่มหรือที่ Paul และ Elaine Lewis เรียกว่าเป็นกระเป๋าเกี่ยวพาราสิ (courting bag) (1984: 241) ก็ถูกนำมาสวมใส่และประชันกันถึงความหรูหราและลวดลายที่ถูกปักออกมาเป็นผลงานชิ้นเยี่ยมยอดของแต่ละครอบครัว ด้านเครื่องเงินซึ่งในอดีตถูกผลิตมาจากเงินแถบ ชาวบ้านจะเก็บไว้เป็นมรดกตกทอดให้กับลูกหลาน โดยจะมีการนำเครื่องเงินเหล่านี้มาใช้ในงานแต่งงาน และเงินแถบยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของงานศพด้วย

ปัจจุบัน ภาพของการทำหัตถกรรมฝีมือเพื่อใช้ในครัวเรือนได้หายไป ผู้คนมีเวลาน้อยลง เนื่องจากการเกษตรเชิงพาณิชย์แบบใหม่ที่เข้ามาสู่ชุมชน ซึ่งต้องทำการเพาะปลูกให้ทันกับความต้องการของตลาด ระบบการผลิตมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ขณะที่เยาวชนรุ่นใหม่นิยมออก จากหมู่บ้านไปรับจ้างขายแรงงานในเมือง ทำให้ต้องถูกตัดขาดจากวิถีชีวิตในหมู่บ้าน การเดินรำตามเทศกาลก็ถูก

ลดระยะเวลาการจัดงานเหลือเพียง 2-3 วันเท่านั้น การประชันหัตถกรรมฝีมือระหว่างเทศกาลก็ไม่มีให้เห็นแล้ว แม้กระทั่งกระเป๋าที่เคยถูกผลิตและใช้ในงานศพซึ่งมีลักษณะเฉพาะก็ถูกใช้ร่วมกัน จนแยกไม่ออกว่ากระเป๋าแบบไหนของมนุษย์และกระเป๋าแบบใดเป็นของผีบรรพบุรุษ (อาปาอะชะยะหนี) หรือกระเป๋าแบบใดเป็นของผู้หญิงและแบบใดเป็นของผู้ชาย “เครื่องเงินที่แบบเดิมซึ่งทำมาจากเงินแถบก็ได้ถูกแทนที่ด้วยเงินจากต่างประเทศและส่วนใหญ่ก็ไม่ใช่เงินบริสุทธิ์เช่นแต่ก่อน” (สัมภาษณ์ อะเลงูหมือ แซ่ย่าง, 2555) โดยชาวลีซูเชื่อว่าเงินแท้นั้นต้องเป็นเงินที่เกิดจากการหลอมเหรียญรูปี อย่างไรก็ตาม ความหลากหลายของงานฝีมือในอดีตถูกแทนที่ด้วยการทำให้หัตถกรรมกลายเป็นสิ่งที่เหมือนกันและลวดลายเดียวกันหมด ประการสำคัญคือ ชาวลีซูรุ่นใหม่ไม่ได้ให้ความสำคัญหรือตระหนักกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งเหล่านี้มากนัก รวมถึงนักพัฒนานักวิชาการและนักศึกษาที่เข้ามาศึกษาวิถีชีวิตภายหลังจากที่การพัฒนาบนพื้นที่สูงได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวบ้าน ก็ยังขาดความสนใจในประเด็นนี้อยู่

สิ่งที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ย่อมเกี่ยวข้องที่จะกล่าวถึงการพัฒนาบนพื้นที่สูงในระลอกที่ผ่านมาไม่ได้ เพราะเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้วิถีชีวิตชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่อยู่นอกเหนือเกินกว่าความสามารถในการควบคุมของตน โดยเฉพาะด้านการจัดการวัฒนธรรม การดำรงชีวิตแบบพึ่งตนเอง เช่น การเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมหรือที่เรียกว่าการเกษตรเพื่อยังชีพ มีการปลูกฝิ่น ข้าวและข้าวโพดเป็นอาชีพหลัก แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีปฏิทินการทำงานที่เหมาะสมและสอดคล้องกับพืชพรรณและวิถีชีวิตของพวกเขา (ทวิช จตุรพฤกษ์, 2541) เช่นเดียวกับ กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอื่นๆ ที่ทำการศึกษาโดยนักวิชาการในระลอกที่ผ่านมา (Hinton 1975, Geddes 1976, Kunstadter 1978, Sanit 1986) ระบบเศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซูในยุคก่อนกลางทศวรรษ 1980 เป็นการผลิตแบบยังชีพหรือพึ่งตนเอง กล่าวคือ การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และหาของป่า เพื่อใช้บริโภคในครอบครัวเป็นหลัก แม้จะมีการผลิตเพื่อขายบ้าง แต่ก็เพียงบางชนิดและจำนวนน้อยมาก ดังเช่น ฝิ่น หมู วัว ควาย และหนังสัตว์ เป็นต้น โดยมีพ่อค้าคนกลางจากภายนอกเข้าไปรับซื้อเป็นครั้งคราวในรอบปี (Durrenberger 1986, Durrenberger and Tannenbaum, 1992) ครั้นเมื่อรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมพืชทดแทนฝิ่นและทำการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด ด้วยการตัดทำลายไร่ฝิ่นตั้งแต่กลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ระบบเศรษฐกิจในชุมชนลีซูจึงเริ่มเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองการตลาดของพื้นราบมากขึ้น

ระบบการผลิตแบบใหม่หรือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่กับชุมชนชาติพันธุ์ลื้อทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยในด้านเศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดความแตกต่างกันของชนชั้นทางเศรษฐกิจภายในสังคมลื้อมากขึ้น กล่าวคือ คนลื้อที่มีทุนทางสังคมและเศรษฐกิจดีกว่า สามารถเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสมากกว่า ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการเกษตรแบบพึ่งตนเองมาเป็นการพาณิชย์ โดยเฉพาะการปลูกพืชเงินสดและทำหัตถกรรมฝ้ายเพื่อจำหน่าย อันนำมาซึ่งการยกฐานะทางเศรษฐกิจของตัวเองให้ดีขึ้น ในขณะที่คนลื้อที่มีต้นทุนทางสังคมและเศรษฐกิจน้อยกว่า ก็กลายเป็นลูกมือหรือแรงงานในกระบวนการผลิต ซึ่งมีรายได้ครัวเรือนน้อยกว่า สำหรับในด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกับโอกาสทางการศึกษาและการอพยพเข้าเป็นแรงงานในภาคบริการในเมือง นำมาสู่ความแตกต่างของชนชั้นทางสังคมในหมู่คนลื้อ การเป็นเจ้าของกิจการหรือนายจ้างและลูกจ้าง การเป็นคนทำงานในภาคเมืองและชนบท ฯลฯ ประการสำคัญคือความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของคนในสังคมลื้อดังกล่าว มักจะเป็นที่สังเกตได้ง่ายจากเสื้อผ้าและเครื่องประดับเงินที่นิยมสวมใส่กันในเทศกาลปีใหม่และโอกาสสำคัญต่างๆ ที่มักไปกว่านั้นคือได้ก่อให้เกิดโอกาสทางเศรษฐกิจหรือตลาดในการทำธุรกิจผลิตและค้าเสื้อผ้าและเครื่องประดับเงิน ในหมู่พ่อค้าแม่ค้าชาวลื้อ

สินค้าหัตถกรรมฝ้ายของชาวลื้อ ซึ่งมีทั้งเครื่องประดับและเครื่องแต่งกาย เริ่มถูกทำให้เป็นสินค้าที่ระลึกในระบบการตลาดของการท่องเที่ยวตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 ถึงต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา อีกทั้งรูปแบบและประเภทสินค้าก็ถูกปรับเปลี่ยนมาเรื่อยๆ โดยทวิช จตุรพฤกษ์ (2540) บันทึกไว้ว่าประมาณปี พ.ศ. 2533 ได้มีกลุ่มลื้อจากปางไม้แดง (ศรีดงเย็น) อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่และได้ทำการค้าขายของเก่า พร้อมทั้งส่งงานหัตถกรรม โดยเฉพาะผ้าแถบ¹ (ภาพที่ 1.1 ประกอบ) เข้าไปในเมืองเชียงใหม่เพื่อป้อนตลาดท่องเที่ยวและร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์

¹ ผ้าแถบเป็นคำที่นิยมเรียกกันทั่วไปและเป็นที่ยอมรับกันดีว่าเป็นคำสำหรับคาดอกหรือห่มอก แต่ผ้าแถบในที่นี้ เป็นผลิตภัณฑ์ของงานหัตถกรรมชาติพันธุ์ลื้อ ซึ่งเกิดจากนำเอาผ้าหลายชั้นและหลากสีมาทาบกันให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป เช่น กระเป๋าเงิน กระเป๋าดินสอด หรือกระเป๋าสำหรับใส่เครื่องสำอาง เป็นต้น โดยความเป็นจริงแล้ว ผ้าแถบเหล่านี้ได้ถูกประยุกต์ออกมาจากส่วนต่างๆ ของลวดลายเสื้อผ้าโบราณ หรือ หลู่จิว กล่าวคือ เป็นลายจากส่วนอก หลังและไหล่ บ้างก็ใช้ “ลายเขียวสุนัข” ในการแต่งเติมลวดลาย แต่ต่อมาลายเหล่านี้เริ่มหมดความนิยมลงเรื่อยๆ

ชาวเขาของหน่วยงานที่ส่งเสริมงานหัตถกรรมชาวเขาในช่วงนั้น เช่น กรมประชาสงเคราะห์ ดำรวจ
ตระเวนชายแดน และองค์กรคริสต์ศาสนา ต่อมาราวปี พ.ศ. 2537 ได้มีลีสซู่ฮักกลุ่มหนึ่งจาก อำเภอ
ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ทำการผลิตชิ้นส่วนของเสื้อผ้ามาขายกันในชุมชน การเข้ามาของเสื้อผ้าที่
ซื้อขายกันนั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากชิ้นส่วนต่างๆ ของเสื้อผ้าก่อนและ 2-3 ปีต่อมา จึงได้มีการขาย
เสื้อผ้าสำเร็จรูปตามมา ในส่วนของเครื่องเงินก็ได้มีการซื้อขายกันมากขึ้นเช่นกัน เนื่องด้วยช่างตีเงิน
ประจำหมู่บ้านลีสซู่ฮักอื่นๆ ได้เสียชีวิตไป อุปกรณ์และรูปแบบในการผลิตแบบดั้งเดิมก็ได้รับความนิยม
น้อยลง รวมถึงต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นด้วย กระบวนการกลายเป็นสินค้าของงานหัตถกรรมชาติพันธุ์
ลีสซู่ เกิดขึ้นและเจริญเติบโตขึ้นก็เนื่องมาจากชาวบ้านบางส่วนมีแนวทางเศรษฐกิจและตั้งคัมคิซัน
สามารถเป็นเจ้าของกิจการเสื้อผ้าและเครื่องประดับเงินได้โดยไม่ต้องใช้แรงงานในครัวเรือน ภายใ
สถานการณ์เช่นนี้ งานหัตถกรรมได้กลายเป็นทางเลือกของอาชีพที่รายได้ดี จึงกลายเป็น โอกาสที่ดี
แก่ช่างเย็บผ้าที่บ้านน้ำฮู ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และช่างตีเครื่องเงินรุ่นใหม่ในหมู่บ้านศรีดงเย็น ที่
อำเภอแม่แตงและชุมชนโป่งน้ำร้อนลีสซู่ที่แม่จะจาง จังหวัดเชียงราย ในการผลิตและสร้างหรือเปิด
ตลาดใหม่ในกลุ่มลูกค้าที่เป็นลีสซู่ด้วยกันเอง โดยในช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา เริ่มมีการแข่งขัน
ในการผลิตและขายเสื้อผ้าสำเร็จรูปและเครื่องประดับเงินมากขึ้น

ภาพที่ 1.1 ผ้าแถบปัจจุบันของกลุ่มชาติพันธุ์ลีสซู่

การเติบโตของระบบการผลิต การค้า และการบริโภคหัตถกรรมลีสซู่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ภายใ
บริบทของการเกิดขบวนการรื้อฟื้นและสร้างใหม่ของสำนึกทางชาติพันธุ์ (ethnic consciousness)

ในสังคมลึช ส่วนหนึ่งอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน (civil movement) ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 การเคลื่อนไหวและเรียกร้องในสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (เสน่ห์ จามริก และยศ สันติสมบัติ 2536) การหวนกลับมาใช้วัฒนธรรมชุมชนในการพัฒนา (ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2548) กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนา รวมถึงนโยบายการเปลี่ยนมูลค่าทรัพย์สินให้เป็นทุนและนโยบายการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชนหรือ OTOP (One Tambon One Product) ในสมัยรัฐบาลอดีตนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร เป็นต้น โดยในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ลึชนั้นในปี พ.ศ. 2535 ได้มีการเกิดขึ้นของ “เครือข่ายลึชแห่งประเทศไทย” ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เน้นการส่งเสริมวัฒนธรรมของลึช โดยมีการจัดกิจกรรมขึ้น มาและเป็นที่รู้จักกันในสังคมลึชคือ “มหกรรมสืบสานวัฒนธรรมลึชแห่งประเทศไทย” หรือ “ปีใหม่ที่สองของชาติพันธุ์ลึช” ที่ผู้เข้าร่วมงานซึ่งมาจากชุมชนลึชทั่วประเทศต่างก็แต่งชุดลึชมาประกวดประชันกัน โดยชุดดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นการซื้อมาจากผู้ผลิตที่เป็นชาวลึชด้วยกันเอง

ทั้งนี้ การเริ่มขึ้นของการค้าขายสินค้าหัตถกรรมเหล่านี้ นอกจากจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบตลาด และความประณีตของงานหัตถกรรมแล้ว ผู้บริโภคซึ่งเป็นลึชก็ยังนิยมซื้อจากผู้ผลิตเหล่านี้มากขึ้น โดยเฉพาะเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับเงิน ทั้งสองสิ่งนี้มีมูลค่าค่อนข้างสูงมากและสามารถบ่งบอกถึงฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละคนเป็นอย่างดี การจัดงานมหกรรมฯ นี้ยังได้มีการกำหนดระเบียบต่างๆ เช่น ผู้เข้าร่วมงานต้องสวมใส่ชุดประจำเผ่า และต้องให้เกียรติกับบ้านเจ้าภาพด้วยการแต่งกายให้ถูกต้องตามธรรมเนียมการแต่งกายของชาวลึช ทั้งนี้ งานนี้ยังเป็น โอกาสของผู้ประกอบการค้าขายเสื้อผ้า และรวมถึงผู้ประกอบการธุรกิจเครื่องเงินที่จะนำเอาสินค้าของตนมาวางขาย ทั้งก่อนและระหว่างการจัดงาน โดยจะมีการผลิตและจำหน่ายซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างจากเมื่อก่อนโดยสิ้นเชิง

การเปลี่ยนจากงานหัตถกรรมที่แต่เดิมเคยทำใช้เองในครัวเรือนมาสู่การผลิตเป็นของที่ระลึกเพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว และต่อมาได้ผลิตเป็นสินค้าเพื่อขายให้กับชาวลึชด้วยกันเอง กล่าวคือในกระบวนการผลิตมีการใช้วัตถุดิบ ทุน แรงงาน และการบริหารจัดการ มีการแบ่งงานกันทำ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตปริมาณมาก และต้องผลิตให้ทันกับความต้องการของลูกค้า และเมื่อผลิตได้แล้วมีการซื้อขายกันด้วยเงินสด ทำให้เกิดเครือข่ายการตลาดที่ซับซ้อนภายในสังคมลึชด้วยกันเอง เป็นการผลิตสินค้าหัตถกรรมที่ตอบสนองความต้องการของชาวลึชที่ยังต้องการใช้เสื้อผ้าและ

เครื่องประดับเหล่านี้เพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic marker) ในโอกาสหรือเทศกาลต่างๆ ที่สำคัญคือการผลิตเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับทั้งสองประเภทนั้น มีการแข่งขันกันค่อนข้างสูง เนื่องจากมีผู้ผลิตเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมีผู้ผลิตต่างชาติพันธุ์ด้วย เพราะฉะนั้น การกำหนดระดับคุณภาพและมูลค่าของสินค้าเพื่อให้เหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวลีซู และเพื่อไม่ให้ชาวลีซูเสียความรู้สึก โดยเฉพาะการไม่ยอมถูกหลอกให้ซื้อหัตถกรรมเครื่องเงินที่ผลิตจากวัตถุดิบที่มีส่วนผสมของเงินแท้้น้อยกว่าปกติ (คนลีซูเชื่อว่าเงินแท้คือเงินที่หลอมจากเหรียญรูป) กับทั้งไม่ยอมให้เสียความรู้สึกว่าได้ซื้อและสวมใส่เสื้อผ้าที่ผลิตจากงานฝีมือที่มีคุณภาพต่ำ จึงจำเป็นยิ่งที่ผู้ผลิตและผู้ค้าจะต้องมีกลยุทธ์ในกำหนดคุณภาพและราคาของสินค้าแต่ละชิ้นที่ผลิตออกมาด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมฝีมือลีซูที่เน้นการผลิตเพื่อขายให้กับลูกค้าที่เป็นคนลีซูด้วยกันเอง โดยเฉพาะในชุมชนลีซูที่ได้เปลี่ยนไปสู่กระบวนการผลิตเพื่อเงินสดเพื่อเชิงพาณิชย์มากขึ้นในปัจจุบัน

1.2 คำถามการวิจัย

- 1.2.1 กระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมฝีมือลีซูที่มีชาวลีซูเป็นผู้ผลิต ผู้ค้า และผู้บริโภคกันเองนั้นเกิดขึ้นท่ามกลางบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอะไร
- 1.2.2 ท่ามกลางความทันสมัยและการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาจากภายนอก ทำไมชาวลีซูจึงมีความนิยมในการสวมใส่เสื้อผ้าและเครื่องประดับเงินมากขึ้น
- 1.2.3 ผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรมลีซูมีกระบวนการผลิตและการจำหน่ายในระบบตลาดอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.3.1 เพื่อศึกษาบริบทของการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและบริบททางวัฒนธรรมที่ทำให้หัตถกรรมฝีมือของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซูได้กลายมาเป็นสินค้าที่ซื้อและขายในหมู่นคนลีซูด้วยกันเอง
- 1.3.2 เพื่อศึกษาความหมายในทางสังคมที่ชาวลีซูนิยมสวมใส่เสื้อผ้าและเครื่องประดับเงินมากขึ้น ท่ามกลางอิทธิพลของความทันสมัยที่เข้ามาในสังคมลีซู
- 1.3.3 เพื่อศึกษากระบวนการผลิตและการจำหน่ายหัตถกรรมฝีมือในระบบตลาด

1.4 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษากระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมฝีมือกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อในครั้งนี ผู้วิจัยเลือกศึกษาหัตถกรรมเครื่องแต่งกาย โดยเน้นศึกษาเครื่องแต่งกายผู้หญิงและเครื่องประดับเงิน ในส่วนของการเก็บข้อมูลเหล่านี้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้ผลิตและผู้ค้าสินค้าหัตถกรรมฝีมือของชาติพันธุ์ลื้อ ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านศรีคงเย็น อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนโป่งน้ำร้อนลื้อ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โดยสองชุมชนนี้ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มผู้ผลิตและผู้จำหน่ายเครื่องประดับเงิน กับบ้านใหม่สหสัมพันธ์ลื้อ หรือน้ำฮูลีลื้อ อำเภอป่าตอง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยจะทำการศึกษากับกลุ่มแม่ค้าที่เป็นผู้ผลิตและผู้จำหน่ายเครื่องแต่งกายผู้หญิง

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนการกลายเป็นสินค้า (Commoditization) หมายถึง พัฒนาการของวิถีคิด การกระทำ ตลอดจนเงื่อนไขหรือบริบท และกลไกที่ทำให้วัตถุหรืองานหัตถกรรมฝีมือ ซึ่งแต่เดิมไม่ได้ใช้สำหรับทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันและกัน แต่ปัจจุบันได้กลายมาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยน โดยใช้เงินตราเป็นหลัก จนทำให้เกิดเครือข่ายหรือระบบตลาดเฉพาะสำหรับสินค้าชนิดนั้นๆ ขึ้น

หัตถกรรมเครื่องแต่งกาย (Clothing) หมายถึง เสื้อผ้าผู้หญิงลื้อที่สวมใส่ในชีวิตประจำวันซึ่งมีลวดลาย ลี เป็นลักษณะสำคัญ หัตถกรรมเครื่องประดับ (ornamentations) หมายถึง เครื่องเงิน เช่น เสื้อคลุมสำหรับสวมในเทศกาลปีใหม่ รวมถึงเข็มขัดเงินและเครื่องประดับอื่นๆ ที่ทำจากเงินและมักจะถูกนำมาสวมใส่ในโอกาสต่างๆ

กระบวนการสร้างความเชื่อถือ (The process of trust building) หมายถึง วิธีการและขั้นตอนที่ผู้ผลิตทำให้ผู้บริโภคเกิดความมั่นใจในคุณภาพของสินค้าว่าจะไม่ถูกหลอกโดยการเอาสินค้าที่ไม่ใช่ของแท้มาขายให้ กับทั้งความจริงใจและความประทับใจในบริการ ในขณะที่ผู้บริโภคซึ่งเป็นคนในชุมชนหรือตลาดที่ผู้ผลิตนำสินค้าไปขายให้ก็ต้องมีวิธีการและขั้นตอนในการสร้างความเชื่อถือว่า จะให้การต้อนรับด้วยดี ไม่โกงหรือปล้นจี้ทั้งสินค้าและเงินจากการขายสินค้า ตลอดจนการทำอันตรายต่อผู้ผลิตหรือผู้ขาย

อัตลักษณ์ (identity) หมายถึง สิ่งที่ยืนยันความเป็นตัวตนว่าตัวเองมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากคนอื่น เช่น ความเป็นลัทธิแตกต่างจากลาหู่ โดยพิจารณาจากการที่แต่ละคนหรือกลุ่มนิยามตัวเองว่าเป็นใคร แตกต่างจากคนอื่นอย่างไร หรือการดูที่ความแตกต่างทางประวัติศาสตร์และวิถีชีวิต

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 สามารถเข้าใจถึงกระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมฝีมือชาติพันธุ์ลัทธิเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับมากขึ้น
- 1.6.2 สามารถเข้าใจถึงการปรับตัวของชาวลัทธิในบริบทของความทันสมัย
- 1.6.3 สามารถเข้าใจกระบวนการผลิตหัตถกรรมฝีมือและการจำหน่ายในระบบตลาด

1.7 การทบทวนแนวคิดและวรรณกรรม

การทบทวนแนวคิดและวรรณกรรมในงานศึกษารุ่นนี้ แบ่งออกเป็นการทบทวนแนวคิดกระบวนการกลายเป็นสินค้า (commoditization) อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และสัญลักษณ์ชาติพันธุ์ (ethnicity identity and ethnic marker) มาใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจและการวิเคราะห์ผลการศึกษา โดยมีรายละเอียดของแต่ละแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1.7.1 แนวคิดกระบวนการกลายเป็นสินค้า

นักวิชาการสนใจศึกษากระบวนการกลายเป็นสินค้าที่ครอบคลุมในประเด็นที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้แยกประเด็นการศึกษาออกเป็นสามด้านด้วยกัน กล่าวคือ ประเด็นแรกกล่าวถึงกระบวนการกลายเป็นสินค้าในด้านมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพื่อชี้ให้เห็นว่ากระบวนการกลายเป็นสินค้านั้นได้เริ่มต้นขึ้นมาได้อย่างไร ประเด็นที่สองจะกล่าวถึงกระบวนการกลายเป็นสินค้าของทรัพยากรธรรมชาติ โดยประเด็นนี้จะได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรบางอย่าง เช่น ที่ดินและแรงงาน ซึ่งแต่เดิมไม่ได้เป็นสินค้าให้กลายเป็นสินค้าด้วยวิธีการต่างๆ และประเด็นสุดท้าย คือกระบวนการกลายเป็นสินค้าด้านการท่องเที่ยวที่วัฒนธรรมชาติพันธุ์ โดยประเด็นนี้จะชี้ให้เห็นถึงวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่ถูกเกี่ยวโยงเข้ากับกระบวนการดังกล่าว เป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันถึงคุณค่าและความหมายที่ถูกเปลี่ยนแปลงไป

กระบวนการกลายเป็นสินค้าในด้านมูลค่าทางเศรษฐกิจ

กระบวนการกลายเป็นสินค้า เป็นแนวคิดซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของมาร์กซิสม์ เป็นกระบวนการที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงจากมูลค่าใช้สอย (use value) ให้กลายมาเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางการแลกเปลี่ยน (exchange value) โดยการเปลี่ยนแปลงของ “มูลค่าใช้สอย” ให้กลายเป็น “มูลค่าทางการแลกเปลี่ยน” นั้น Marx ได้รับอิทธิพลจาก Pierre-Joseph Proudhon นักการเมือง นักเศรษฐศาสตร์ นักปรัชญาและนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส โดย Proudhon กล่าวว่าศักยภาพของสินค้าทุกอย่าง ไม่ว่าจะเกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเกิดขึ้นด้วยกระบวนการอุตสาหกรรม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยยังชีพสำหรับมนุษย์นั้น เรียกว่า “มูลค่าใช้สอย” และศักยภาพของสินค้าที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสำหรับสิ่งอื่นนั้นเรียกว่า “มูลค่าทางการแลกเปลี่ยน” ที่มากกว่านั้นคือ Proudhon ยังได้ตั้งคำถามว่า มูลค่าใช้สอยได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เข้าสู่มูลค่าทางการแลกเปลี่ยนได้อย่างไร โดย Proudhon ได้อธิบายว่า แหล่งกำเนิดของความคิดเรื่องมูลค่าทางการแลกเปลี่ยนนั้น ยังไม่ได้มีการศึกษาอย่างจริงจังจากนักเศรษฐศาสตร์แต่อย่างใด

กระนั้นก็ตาม สิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในมูลค่าใช้สอยนั้น เป็นเพราะปริมาณที่จำกัดของสิ่งของที่เกิดจากธรรมชาติ และความต้องการหรือสิ่งจำเป็นที่เพิ่มขึ้นนั้น ธรรมชาติไม่สามารถตอบสนองได้ทั้งหมด ผู้คนในสังคมถูกบังคับให้ต้องการความช่วยเหลือจากการผลิตเพื่อทดแทนสิ่งที่ขาด ประการสำคัญคือผู้คนไม่สามารถจัดการกับหลายๆ อย่างด้วยตนเองได้ จึงต้องให้คนอื่นหรือผู้ร่วมงานทำหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป และผลิตภัณฑ์บางส่วนที่ได้ผลิตแล้วก็ยกให้กับคนอื่นเพื่อการแลกเปลี่ยน (Marx 1963: 31) ซึ่ง Marx ได้โต้กับความกำกวมดังกล่าวว่า สินค้าส่วนใหญ่ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เป็นผลผลิตของอุตสาหกรรม และหากความต้องการของมนุษย์มีมากกว่าสินค้าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มนุษย์ก็สามารถถูกบังคับให้เข้าผู้การเป็นผลผลิตอย่างหนึ่งของอุตสาหกรรม ทั้งนี้ ประเด็นการศึกษาของ Marx ที่เป็นการต่อยอดจาก Proudhon คือการศึกษาเรื่องการแบ่งแยกแรงงาน (division of labor) ซึ่ง Marx ได้ตั้งสมมติฐานไว้ว่า กระบวนการที่ Proudhon ได้พยายามกระทำนั้นเป็นการพยายามจัดการเรื่องแรงงาน แน่นนอน สิ่งที่ได้จากแรงงานคือการแลกเปลี่ยนและเกิดเป็นมูลค่าทางการแลกเปลี่ยนด้วย (Marx 1963: 32)

ทั้งนี้ Marx ยังกล่าวอีกว่า กระบวนการกลายเป็นสินค้านี้เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านของความสัมพันธ์ ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์ แต่ก็ถูกนำมาทำให้เกี่ยวข้องกับเชิงพาณิชย์จนได้ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยน เช่น การซื้อขาย เป็นต้น Marx ซึ่งมองกระบวนการกลายเป็นสินค้าในเชิงการเมือง เห็นว่า “กระบวนการกลายเป็นสินค้าจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมูลค่าทางเศรษฐกิจถูกกำหนดให้กับสิ่งที่แต่เดิมไม่ได้ถูกพิจารณาว่าเป็นประเด็นทางเศรษฐกิจ เช่น ความคิด อัตลักษณ์และเพศภาวะ” (Marx 1992 อ้างใน Phone Myint Oo 2009: 32)

กระบวนการกลายเป็นสินค้า หมายถึงการเปลี่ยนผ่านของสินค้าชนิดหนึ่งซึ่งไม่ได้ถูกระบุว่าเป็นสินค้าให้กลายเป็นสินค้า โดยผ่านวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดมูลค่าขึ้นมา Appadurai (1986) ได้นิยามสินค้าเหล่านี้ว่าเป็น “วัตถุมูลค่าทางเศรษฐกิจ” (objects of economic value) หรือเป็นกระบวนการที่สิ่งของหรือกิจกรรมบางอย่างได้ถูกนำมาประเมินในระยะแรกเริ่มด้วยมูลค่าทางการแลกเปลี่ยน ซึ่งหากอยู่ในบริบทของการค้าขายที่ยุติแล้วก็จะกลายเป็นสินค้าและบริการ อย่างไรก็ตาม ระบบการแลกเปลี่ยนที่พัฒนาขึ้นมาก็จะส่งผลให้มูลค่าทางการแลกเปลี่ยนของสิ่งของนั้น เริ่มเข้าสู่ระบบของการตั้งราคา ซึ่งจะดำเนินการในรูปแบบของการตลาด อีกทั้งในยุคปัจจุบัน การตลาดก็ได้มีการขยายตัวไปทั่วโลก ทำให้สิ่งของและกิจกรรมต่างๆ เข้าสู่กระบวนการกลายเป็นสินค้าอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

กระบวนการกลายเป็นสินค้าด้านทรัพยากรธรรมชาติ

การศึกษากระบวนการกลายเป็นสินค้าในยุคเสรีนิยมใหม่ โดยงานของ Nevins และ Peluso (2008) ได้พัฒนาแนวคิดดังกล่าวและมีการปรับรูปแบบในการศึกษาขึ้นเป็นอีกแบบหนึ่ง กล่าวคือ งานศึกษาของทั้งสองได้เพิ่มมิติของประเด็นทางสังคม และมีวัฒนธรรมในการให้ความหมายกับสิ่งที่เป็ “สินค้า” ที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป (จามะรี เชียงทอง 2554: 26) ทั้งนี้ งานศึกษาดังกล่าวเป็นการทบทวนแนวคิดของ Polanyi (2001) ซึ่งได้ศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในสังคมของการผลิตเพื่อการยังชีพนั้น สาเหตุมาจากการเกิดขึ้นของสังคมนิยม (capitalism) กล่าวคือ เป็นสังคมที่นำเศรษฐกิจเข้ามากำกับความสัมพันธ์ของผู้คน อุดมคติ ความคิด และความสัมพันธ์ของผู้คนถูกลดมาให้อยู่ภายใต้ระบบคิดเชิงเศรษฐกิจมากขึ้น

งานศึกษาของ Nevins and Peluso (2008) เรื่อง Taking Southeast Asia to Market: Commodities, Nature, and People in the Neoliberal Age ได้กล่าวอีกเช่นกันว่า สิ่งสำคัญที่ได้นำประเทศสมาชิกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปสู่การเกิดขึ้นของการแลกเปลี่ยนสินค้า คือการสร้างชาติ เป็นที่รู้จักกันว่าประเทศสมาชิกของเอเชียอาคเนย์เป็นประเทศที่มีความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจที่รวดเร็ว หลากหลายและมีความเป็นพลวัตสูงมากแห่งหนึ่งของโลก การที่ประเทศเอเชียอาคเนย์บางประเทศได้เคยตกอยู่ภายใต้การล่าอาณานิคมของตะวันตก และผลจากการถอนตัวกลับออกไปของเจ้าอาณานิคมก็คือการพยายามสร้างชาติ “กระบวนการพัฒนา” จึงเกิดขึ้นมาตามลำดับเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับประเทศ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ประเทศเหล่านี้จัดเป็นประเทศที่เจ้าหน้าที่รัฐได้ริเริ่มและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในการปิดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน ป่า และคน รวมถึงการกีดกันชาวนาออกจากสิทธิการใช้ที่ดินที่เคยเป็นที่ใช้สอยร่วมกันในชุมชน เช่น การเก็บฟืนหรือการล่าสัตว์ เป็นต้น การปิดล้อมสิ่งเหล่านี้ทำให้ในเวลาต่อมาถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นสินค้า ถูกปล่อยหรือสร้างแรงงานให้เกิดการทำงานและเป็นการทำงานเพื่อให้เกิดการสะสมทุนในระบบทุนนิยมเท่าที่จะเป็นไปได้ (Nevins and Peluso 2008: 3; จามะรี เชียงทอง 2554: 55)

กระบวนการทำงานและผลของการปิดล้อมทรัพยากรธรรมชาติสามารถเห็นได้ชัดเจนในสังคมชนกลุ่มน้อย ที่ไร้ซึ่งอำนาจในการต่อรองกับสังคมชนกลุ่มใหญ่ ทั้งนี้ การทำให้ “ที่ดิน” กลายเป็น “ทุน” และการทำให้ “คน” กลายเป็น “แรงงาน” เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในปัจจุบันและกระบวนการดังกล่าวมักจะส่งผลให้เกิดความลำบากแก่ผู้คนที่เป็เจ้าของที่ดินแต่ไร้อำนาจในการต่อรองกับชนกลุ่มใหญ่ รวมถึงอิทธิพลของทุนนิยมที่แผ่กระจายไปทั่วทุกสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังเช่นตัวอย่างงานศึกษาของ Baird (2011) ซึ่งได้ศึกษาถึงกรณีการใช้ทรัพยากรที่ดินของประเทศลาวและเป็นกรณีที่ศึกษาเบื้องหลังของการที่ได้ปรับเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติของประเทศให้กลายเป็นทุน ทั้งยังได้ศึกษาถึงการกลายมาเป็นแรงงานของคนที่อยู่ในประเทศลาว โดยเฉพาะชนกลุ่มพื้นเมือง ในงานดังกล่าว Baird ทำให้เห็นภาพของการกระจายอำนาจไม่เท่ากันของผู้ที่มีอำนาจมากกว่า โดยเฉพาะการกระจายอำนาจด้านการใช้ทรัพยากรของชาติ การไปปิดกั้นของที่ใช้ร่วมกัน การไปตัดทอนพื้นที่ทำกิน แล้วยังสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อให้ชาวลาวชนบทกลายเป็นแรงงานโดยไม่ทันได้ตั้งตัว ประเด็นหลักที่ Baird ได้พยายามชี้ให้เห็นว่า การที่รัฐ

ได้รับแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจแบบกึ่งการยังชีพมุ่งสู่ระบบเศรษฐกิจที่ถูกครอบงำด้วยค่าจ้าง การปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมให้กับชนกลุ่มต่างๆ ซึ่งอยู่ในบริเวณที่คินที่ทางการได้ให้สัมปทานแก่นักลงทุนต่างชาติ เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด และส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่กลายเป็นแรงงานให้กับนักลงทุนชาวต่างชาติที่เข้ามา ซึ่งเป็นการทำให้พวกเขากลายเป็นคนไร้ถิ่นฐาน หรือไม่ก็กลายเป็นแรงงานค่าจ้างราคาถูกภายใต้สภาพที่ดูน่าสังเวชยิ่งนัก นอกจากนี้ การให้สัมปทานที่คินดังกล่าว ยังได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภูมิศาสตร์และระบบนิเวศที่สำคัญคือชาวบ้านไร้ที่ทำกรเกษตร ไม่มีแม้กระทั่งปัจจัยพื้นฐานของการผลิต และการไปทำให้ระบบการยังชีพแบบเดิมนั้นอยู่กันลำบากมากขึ้น เป็นต้น

กระบวนการกลายเป็นสินค้าในด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาติพันธุ์

งานศึกษาด้านนี้เป็นที่ถูกกล่าวถึงกันอย่างมากในแง่มุมทางด้านมานุษยวิทยาการท่องเที่ยวเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ มีการถกเถียงกันถึงการท่องเที่ยวและการไปทำลายความเป็นดั้งเดิมหรือความเป็นของแท้ แล้วมีการสร้างของเทียมเพื่อขายให้นักท่องเที่ยว ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ศึกษากับเรื่องเหล่านี้

เริ่มจากงานศึกษาของ Cohen (1988) ที่ศึกษาถึงความเป็นของแท้กับการกลายเป็นสินค้าในบริบทของการท่องเที่ยว (authenticity and commoditization in tourism) Cohen ได้ตั้งสมมุติฐานเบื้องต้นไว้ที่น่าสนใจว่า สิ่งที่มากับการท่องเที่ยวคือกระบวนการกลายเป็นสินค้า การนำเสนอความเป็นของแท้ และการที่นักท่องเที่ยวไม่สามารถรับรู้ว่าเป็นของแท้นั้น ได้ถูกนำมาศึกษาอีกครั้งหรือขาดความรู้เรื่องความเป็นของแท้ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ความเป็นของแท้ (authenticity) นั้น Cohen เห็นว่าสามารถต่อรองได้มากกว่าแนวคิดแบบความเป็นดั้งเดิม กล่าวคือความเป็นของแท้นั้นไม่ได้มีมาก่อนหรือเกิดขึ้นก่อน หากแต่เป็นการเจรจาต่อรองให้ของแท้นั้นเกิดขึ้นมาอีกทั้ง กระบวนการกลายเป็นสินค้าไม่จำเป็นต้องไปทำลายความหมายดั้งเดิมของสินค้าวัฒนธรรมแต่อย่างใด แม้จะมีการปรับเปลี่ยนหรือใส่ความหมายใหม่เข้าไปในตัวสินค้าเก่า เพื่อที่จะอนุรักษ์ไว้สำหรับสถานการณ์ใหม่ ที่มากไปกว่านั้นคือหากว่ากระบวนการกลายเป็นสินค้าเกิดขึ้นเพราะการท่องเที่ยวและถูกกล่าวหาว่าไปทำลายความหมายของสินค้าวัฒนธรรม ก็อาจไม่จำเป็นต้องไป ตรงกันข้าม นักท่องเที่ยวก็

อาจถูกหลอกหรือตกตาไปด้วย กล่าวคือ ยิ่งการท่องเที่ยวเติบโตขึ้นมากเท่าไร การหลอกลวงและการตกตาด้านวัฒนธรรมก็จะมากขึ้นตามลำดับ ส่วนในด้านความหมายหลังจากที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าแล้ว ความหมายก็ยังคงเหลืออยู่มาก เพียงแต่ความสำคัญนั้นอาจจะเคลื่อนที่ลงไปในระดับที่ต่างกันสำหรับคนที่เป็นคนใน

การศึกษาของ Cohen เรื่องการเปลี่ยนแปลงในความหมายของตัวสินค้าวัฒนธรรมหลังจากที่ผ่านกระบวนการกลายเป็นสินค้า เป็นการโต้แย้งกับงานของ Greenwood ซึ่งเป็นนักวิจัยคนแรกที่ได้ศึกษาด้านผลกระทบของการท่องเที่ยวอันนำไปสู่การทำให้สิ่งของและกิจกรรมบางอย่างกลายเป็นสินค้า ซึ่ง Cohen ศึกษาแล้วพบว่าไม่เป็นจริงเสมอไป นอกจากนี้ Cohen ยังได้โต้แย้งกับงานของ MacCannell (1973) ที่กล่าวว่ากระบวนการกลายเป็นสินค้าเป็นการไปทำลายความเป็นของแท้ของสินค้าวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของมนุษย์ เป็นการนำเสนอออกมาในลักษณะของการปิดบังหรือซ่อนเร้นการนำเสนอความเป็นของแท้ ในประเด็นนี้ Cohen เห็นว่า คนในพื้นที่เองเป็นคนวางแผนและสร้างความเป็นของแท้ขึ้นมา เพื่อที่จะดึงดูดและเอาใจนักท่องเที่ยวแผนการที่วางไว้จะต้องสร้างสีสันเข้าไป ไม่ว่าจะด้วยวิธีการกระตุ้นให้เกิดความร่าเริงในขณะที่มีการนำเสนอวัฒนธรรม หรือการทำชุมชนตนเองให้กลายเป็นชุมชนที่ห่างไกลจากชุมชนเมืองและไม่ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อที่จะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวที่นั่นรู้สึกอยากค้นหาตัวพวกเขา และคนในพื้นที่ที่แสดงออกว่าอยู่ห่างไกลจากเมืองนั้นก็ถูกฝึกให้ปฏิบัติตามแบบวิถีธรรมชาติหรือวิถีพื้นเมืองเพื่อแสดงความเป็นของแท้ให้กับนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม Cohen เห็นว่า การท่องเที่ยวหรือตลาดนักท่องเที่ยวเป็นอุปสรรคหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม มิเช่นนั้น ประเพณีวัฒนธรรมหรืองานศิลปะของคนพื้นบ้านคงพังทลายลงไปแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศโลกที่สาม งานศิลปะและหัตถกรรมพื้นบ้านได้ตกอยู่ในสถานะที่ตกต่ำเนื่องจากการขยายอิทธิพลของอุตสาหกรรมสินค้าและรสนิยมของผู้บริโภคชาวตะวันตก (Cohen 1988: 371-386)

Cohen ยังกล่าวอีกว่า วัฒนธรรมของคนท้องถิ่นมักจะเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของกระบวนการกลายเป็นสินค้า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกายที่มีสีสันอันโดดเด่น ประเพณีและจารีตที่ดูแปลกตา น่าค้นหา คนในท้องถิ่น พิธีกรรมและงานฉลองต่างๆ

รวมถึงงานศิลปะท้องถิ่นที่ถูกนำมาประเคนให้กับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหรือถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ที่ชัดเจนอีกประการหนึ่งคืออุตสาหกรรมด้านการค้าประเวณี ซึ่งก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ถูกนำมายกตัวอย่างของการทำให้มนุษย์กลายเป็นสิ่งของที่ไร้ค่าหรือความหมาย หรือแม้แต่การไปเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของมนุษย์ด้วยกัน ทั้งนี้ ฟิงระลิกไว้เสมอว่า วัฒนธรรมมักจะได้รับผลกระทบจากกระบวนการกลายเป็นสินค้าในช่วงที่วัฒนธรรมนั้นตกอยู่ในสถานะตกต่ำแล้ว โดยมีผลสืบเนื่องมาจากอิทธิพลภายนอกก่อนที่การท่องเที่ยวจะเข้ามาด้วยซ้ำ (Cohen 1988: 382)

งานศึกษาของ Cohen ทำให้เห็นถึงพัฒนาการของกระบวนการกลายมาเป็นสินค้าของหัตถกรรมกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทของการพัฒนาและการท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ Durrenberger (2555) ซึ่งได้ให้ความเห็นว่า “งานหัตถกรรมที่ผมสังเกตเห็นนั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นสินค้า หากแต่เป็นการผลิตเพื่อการใช้สอยเป็นสิ่งสำคัญ ตัวอย่าง เช่น การสานตะกร้า สำหรับบรรจุพืชผัก การเย็บเครื่องแต่งกายด้วยตนเอง ทั้งชายและหญิง หรือแม้แต่เครื่องดนตรี เช่น แคนและซิง สิ่งสำคัญที่สังเกตเห็นจากการที่ได้อยู่ในชุมชนที่ผมศึกษาคือ ไม่มีใครประดิษฐ์สิ่งเหล่านี้เพื่อการขาย อย่งไรก็ตาม สิ่งที่เราจะอธิบายปรากฏการณ์ของการผลิตเพื่อการค้าขึ้นมานั้น น่าจะมาจากอิทธิพลของการพัฒนา การคมนาคมและการส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น สิ่งเหล่านี้ เป็นการทำให้ชุมชนเข้าถึงตลาดมากขึ้นและพวกเขาได้เห็นหัตถกรรมที่น่าสนใจจากตลาดต่างๆ เช่น ตลาดไนท์บาซาร์ เป็นต้น จุดเริ่มต้นของการผลิตเพื่อป้อนสู่ตลาดจึงเกิดขึ้น ดังนั้น ความดั้งเดิมของงานหัตถกรรมชาติพันธุ์อาจหาได้ยากยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อถูกเกี่ยวโยงเข้าไปในระบบตลาด” กล่าวคือ ยิ่งเข้าไปใกล้กับระบบตลาดมากเท่าไร การแสวงหากำไร และการผลิตเป็นจำนวนมากเพื่อตอบสนองความต้องการหรือรสนิยมของลูกค้าก็จะมากขึ้นเท่านั้น และจุดนี้เอง การนำเสนอความเป็นของแท้หรือลายดั้งเดิมที่เคยผลิตกันมาก็จะหมดความนิยมกันน้อยลง

งานหัตถกรรมทั้งสองประเภทในงานวิจัยนี้ ก็สามารถบอกได้ชัดเจนเช่นกันว่า ความดั้งเดิม เช่น ลายผ้า หรือลวดลายเครื่องเงินที่ต่างคนต่างออกแบบกันเองในอดีตนั้น กลับต้องพึ่งพาบุคคลภายนอกมากขึ้น ไม่มีทางเลือกในการที่จะบอกว่าตัวเองต้องการลายอย่างไร เพราะผลิตออกมาเป็นลายเดียวกันหมด จะต่างก็แค่สีและเนื้อผ้าเท่านั้น จะ

ทำการผลิตเองเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองก็ไม่ได้เนื่องจากเรื่องเวลาและข้อจำกัดหลายๆ ด้าน ทำให้กลายเป็นผู้บริโภครองที่ดูเหมือนกันไปหมด การจะแสวงหาหลายดั้งเดิมจะทำได้ก็ต่อเมื่อมีการสั่งทำเป็นกรณีพิเศษเท่านั้น เช่น หากจะใช้ในงานแต่งงาน งานปีใหม่ หรืองานศพ ก็จะมีการสั่งทำเป็นพิเศษ หรือหากต้องการความโดดเด่นกว่าคนอื่นก็ต้องเดินทางไปหาช่างต่างหมู่บ้านหรือผู้ผลิตเดี่ยวรายใหญ่ เป็นต้น

งานศึกษาของ Medina (2003) ซึ่งศึกษากรณีกระบวนการกลายเป็นสินค้าของวัฒนธรรมมาชา ที่ San Jose Succotz, Belize ที่ประกอบด้วยประชากรประมาณ 1,400 คน ผู้คนที่อยู่ในเมืองนี้ได้ถูกเชื่อมโยงกับความเป็นคนมาชานโดยสองทาง คือ การที่อยู่ติดกับเมืองโบราณมาชา ซึ่งได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในปัจจุบัน อีกทางหนึ่งคือการถูกเชื่อมโยงทางด้านบรรพบุรุษ ประเพณีวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน Medina กล่าวว่า หากแหล่งรายได้หลักของชุมชนนี้มาจากช่องทางแรก การแสดงออกในช่องทางที่สองจึงไม่มีความชัดเจนและมีความกำกวมอยู่ไม่น้อย Medina ได้ใช้วิธีการวิจัยโดยการเข้าไปสัมภาษณ์คนที่ทำงานด้านการท่องเที่ยวและชาวบ้านที่ Succotz ซึ่งได้ทำการศึกษาเมื่อปี ค.ศ. 1999 การวิจัยในครั้งนี้ Medina ได้โต้แย้งเรื่องกระบวนการกลายเป็นสินค้าของวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวอีกเช่นกัน โดยได้กล่าวถึงสองสำนักคิด ซึ่งศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวกับการกลายเป็นสินค้าของวัฒนธรรม

สำนักคิดแรกมองว่า ความเป็นของแท้หรือจริงนั้นหาได้ในกระบวนการกลายเป็นสินค้าไม่ โดยเฉพาะในแวดวงการท่องเที่ยว การนำเสนอวิถีปฏิบัติของคนที่ถูกโยงกับการท่องเที่ยวล้วนเป็นของเทียม ซึ่งแตกต่างจากเมื่อสมัยก่อนที่ประเพณีและวัฒนธรรมยังไม่ได้ถูกโยงกับระบบตลาด อีกทั้ง วิถีปฏิบัติยังไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการตลาดการท่องเที่ยวแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ต่อต้านสำนักคิดนี้ยืนยันว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวและผู้ถูกท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดรูปแบบวัฒนธรรมใหม่ซึ่งเต็มเปี่ยมไปด้วยความหมายให้กับทั้งสองฝ่าย ส่วนสำนักคิดที่สองนั้นได้มองออกมาอีกแบบหนึ่งคือการมองวัฒนธรรมของคนมาชานแบบค่อยๆ ปรากฏและมีความเป็นพลวัต กระนั้นก็ตาม งานศึกษานี้ Medina ได้แนะนำอีกทางเลือกหนึ่งเพื่อโต้แย้งกับทั้งสองสำนักคิดคือ กระบวนการกลายเป็นสินค้าของวัฒนธรรมในแวดวงการท่องเที่ยวนั้น อาจมีส่วน

เกี่ยวข้องกับนำมาใช้ประโยชน์ด้วยช่องทางใหม่เพื่อให้เข้าถึงประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญของช่วงเวลาประวัติศาสตร์ก็ได้

ในการนี้ Medina ได้แบ่งการมองวัฒนธรรมของคอนมัยนออกเป็นสองแนวคิด โดยแนวคิดแรกคือแนวคิดของนักวิชาการสายหลังความทันสมัย (postmodernist) ที่เน้นการประกอบสร้าง (construction) ซึ่งมองว่าวัฒนธรรมของคอนมัยนนั้น เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นและเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นมา ในขณะที่พวกสารัตถนิยม (essentialism) มองว่าวัฒนธรรมคอนมัยนเป็นสิ่งที่สืบเนื่องและได้ถูกอนุรักษ์มาหลายต่อหลายชั่วอายุคน ตั้งแต่ก่อนยุคอาณานิคมมาจนถึงปัจจุบัน (Medina, 2003: 354) Medina ยังได้โต้แย้งกับงานของ Cohen ที่บอกว่ากระบวนการกลายเป็นสินค้าของวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิม ไม่ว่าจะด้วยวิธีการส่งเสริมและสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมให้กับพวกเขา อีกทั้งความหมายของสินค้านั้นก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด Medina เห็นว่าไม่เป็นจริงเสมอไปเช่นกัน เพราะความรู้เรื่องการสร้างคุณค่านั้นอันที่จริงแล้วไม่สามารถเข้าสู่ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมได้ (Medina 2003: 365)

แนวคิดกระบวนการกลายเป็นสินค้าที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นการปรับเปลี่ยนระบบคุณค่าและความซับซ้อนของกระบวนการ ความหลากหลายของกลุ่มผู้กระทำ ความแตกต่างของความสัมพันธ์ทางสังคม และความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากร เช่น ทรัพยากรที่ดิน ป่าและ แรงงาน หรือแม้กระทั่งวัฒนธรรมชาติพันธุ์ซึ่งแต่เดิมไม่ได้ถูกกำหนดหรือมีนัยว่าเป็นสินค้า แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป สังคมชาติพันธุ์ได้ถูกรุกฉวยและถูกปรับเปลี่ยนระบบการยังชีพ โดยผ่านนโยบาย หรือกลยุทธ์ในการนำพาประเทศเข้าสู่ความทันสมัย สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิดและระบบคิดใหม่ เพื่อไม่ให้ตกขอบหรือกลายเป็นคนชายขอบของสังคม ผู้วิจัยเห็นว่า งานศึกษาเช่นนี้ โดยเฉพาะประเด็นวัฒนธรรมชาติพันธุ์ นอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบคุณค่าแล้ว ประการสำคัญคือ การไม่สามารถมองเห็นหรือให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าแบบดั้งเดิม กล่าวคือ ยังมีการนำเอาวัฒนธรรมเข้าสู่กระบวนการนี้มากเท่าไร ความนิยมของคนบริโภค ที่บริโภคโดยไม่เห็นหรือเข้าใจนัยสำคัญของวัฒนธรรมหรือซึมซับความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมได้อย่างแท้จริง การกลายมาเป็นสินค้า ทำให้มี

ผู้บริโภคหลักที่หลากหลายและมีการผลิตเป็นจำนวนมาก มีกระบวนการทำงานที่ซับซ้อนมากขึ้น อีกทั้งยังมีแนวโน้มว่ากระบวนการนี้จะไม่หมดความนิยมไปอย่างแน่นอน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประโยชน์และสามารถนำมาปรับใช้กับงานศึกษานี้คือ การทำความเข้าใจความเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและความซับซ้อนของกระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมทั้งสองประเภท

1.7.2 แนวคิดว่าด้วยเรื่องอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และสัญลักษณ์ชาติพันธุ์ (Ethnic Identity and Ethnic Marker)

อัตลักษณ์เป็นแนวคิดที่นักวิชาการสายสังคมศาสตร์นิยมนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมกัน โดยเฉพาะการบ่งบอกถึงความเป็นลักษณะเฉพาะหรือความแตกต่างระหว่างปัจเจก กลุ่มชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ โดยอัตลักษณ์ที่ถูกนำมาใช้อธิบายความเป็นชาติพันธุ์นั้น Moerman (1965) กล่าวถึงการกำหนดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ว่า การที่นักมานุษยวิทยาไปกำหนดตัวตนหรืออัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ด้วยการตั้งเกณฑ์กำหนด ที่มีลักษณะของความเป็นวัตถุวิสัยนั้นไม่สามารถใช้ได้กับการกำหนดความเป็นชาติพันธุ์ แต่ต้องดูที่อัตลักษณ์หรือตัวตนชาติพันธุ์ ซึ่งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เพื่อบางวัตถุประสงค์ และมักจะมีเรื่องของอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง โดย Moerman ได้สรุปเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า อัตลักษณ์ชาติพันธุ์มีความลื่นไหลและแปรเปลี่ยนไปตามบริบท ดังเช่นกลุ่มคนลื้อที่เขาได้ศึกษา การจะบอกว่าตัวเองเป็นลื้อหรือไม่นั้นย่อมขึ้นอยู่กับบริบทที่ทั้งมีความหมายและมีความหลากหลายในการแสดงตัวตนออกมา การแต่งตัว การใช้ภาษาและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นลื้อได้ แต่ในขณะเดียวกัน คนลื้อเหล่านี้ก็พยายามนำเสนอตัวเองว่าเป็นคนเมืองเมื่อปฏิสัมพันธ์กับความเป็นเมือง เพราะการเป็นคนเมืองนั้นมีความหมายมากกว่าการเป็นลื้อในบางสถานการณ์ที่ถูกกำหนด แม้กระทั่งการนำเสนอตัวตนชาติพันธุ์นั้นก็มิწყของการแบ่งแยกทางชนชั้นในตัวชาติพันธุ์เอง เช่น ชาวลื้อที่เชียงคำ มักจะนำเสนอว่าตนเป็นคนลื้อเพื่อบอกความแตกต่างจากลื้อที่มีฐานะยากจนในหมู่บ้านเดียวกันและเพื่อบอกถึงความแตกต่างจากคนของที่อยู่ลำพูน ทั้งๆ ที่ทั้งสองกลุ่มต่างก็เป็นไทลื้อเหมือนกัน หรือการนำเสนอตัวตนชาติพันธุ์นั้นก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางชาติพันธุ์หรือเพื่อปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในกรณีของลื้อก็เช่นกัน เมื่อ Moerman ได้กลับไปเยี่ยมเยียนหลังจากยี่สิบกว่าปีที่เขาได้ศึกษาไว้แล้ว ณ เวลานี้ทุกคนก็

กลายเป็นคนเมืองไปหมด แต่หากวันไหนที่มีกลุ่มข้าราชการได้เข้ามาเยี่ยมเยียน ก็จะมีการแต่งกายและนำเสนอความเป็นลือให้คนอื่นได้เห็น เป็นต้น (อ้างใน ชัยนิตย์ วรรณระ ภูติ 2549)

อีกงานศึกษาหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นความหลากหลายและการทำงานของอัตลักษณ์คือ งานของ Nyuen Van Thang โดย Thang (2007) พบว่าอัตลักษณ์เป็นเรื่องที่กำกวม ไม่ชัดเจน มีการปรับเปลี่ยนและไม่มีความตายตัว เป็นกรณีศึกษาของชาวม้งในเวียดนามและชาวม้งที่อพยพไปอยู่สหรัฐอเมริกา Thang บอกว่า การที่จะบอกว่าเป็นคนม้งในเมือง Seattle จะเป็นม้งหรือไม่นั้น ตนก็ไม่ทราบแน่ชัด นอกจากคนม้งจะบอกเองว่าตนเป็นใคร และจะใช้ในโอกาสใดบ้างในการนำเสนอ อัตลักษณ์ของม้ง เช่น ช่วงที่กำลังนำเสนอภาพของม้งที่เวียดนาม คนม้งเหล่านี้ที่ Seattle ที่เขาศึกษาก็จะเริ่มสื่อสารกันเป็นภาษาม้ง สิ่งเหล่านี้ทำให้ Thang รู้สึกสงสัยขึ้นมาว่ามีอะไรบ้างที่จะบ่งบอกความเป็นม้งได้ คนม้งเองก็บอกว่า สิ่งที่ไม่หายไปจากความเป็นม้งคือ ชื่อ ภาษา การแต่งกาย และพฤติกรรม นอกจากนี้แล้ว Thang ยังพบอีกเช่นกันเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของม้งในเวียดนามโดยเฉพาะในเมือง Dac Lac ซึ่งเป็นชุมชนม้งแต่หาความเป็นม้งในลักษณะของวัฒนธรรมแบบเชิงเดี่ยวไม่ได้เลย การตั้งบ้านเรือนที่ปะปนกันบวกกับความหลากหลายของภาษาและวัฒนธรรมทำให้เห็นว่าชุมชนม้งนี้ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว ที่มากกว่านั้นคือกว่าศตวรรษที่ผ่านมา ทั้งเจ้าเวียดนาม เจ้าอาณานิคมอย่างฝรั่งเศส และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ก็ได้พยายามรวมกลุ่มม้งนี้มาสู่อำนาจศูนย์กลาง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ทั้งชุมชนม้งและวัฒนธรรมม้ง รวมถึงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่ได้ถูกสร้างขึ้นมาใหม่ ภายใต้การปฏิสัมพันธ์กับชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ม้งได้อาศัยอยู่ด้วย อย่างไรก็ตาม รัชชาติก่อนความทันสมัยและรัฐสมัยใหม่ได้ทำการควบคุมและพัฒนาความเป็นอยู่ของคนม้งทั้งในระดับปัจเจกและส่วนรวมด้วย

การทำความเข้าใจถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะกล่าวถึง Fredrik Barth (1969) ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีพรมแดนชาติพันธุ์อยู่ ทั้งนี้ Barth ได้พยายามเน้นเรื่องจิตสำนึกและความคิดของคนในแต่ละกลุ่มมากกว่าที่จะเน้นเรื่องการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ดังเช่น Leach กับ Moerman ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ โดย Barth เน้นว่า “การที่จะเข้าใจปรากฏการณ์ทางชาติพันธุ์ได้ต้องพิจารณาความคิดและจิตสำนึกของ

คนในแต่ละกลุ่มว่าลักษณะใดทางวัฒนธรรมมีความหมายกับความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของพวกเขา เพราะกลุ่มต่างๆ อาจจะมีแบบแผนวัฒนธรรมร่วมกันบางอย่าง อันเกิดจากการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกัน แต่ต่างฝ่ายก็มองว่าไม่ใช่พวกเดียวกัน ข้อเสนอของ Barth ก็คือ ให้เปลี่ยนมุมมองจากการที่ “กลุ่มชาติพันธุ์” เป็นหน่วยที่มีวัฒนธรรมร่วมกันมามองในแง่ของการเป็น “รูปแบบการจัดระเบียบสังคมอย่างหนึ่ง” ประเด็นสำคัญในการพิจารณาก็คือ การที่สมาชิกของกลุ่มเรียกตัวเองหรือถูกเรียกโดยคนอื่นว่าเป็นใคร หรือเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ใดในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และแม้ว่าลักษณะทางวัฒนธรรมยังมีความสำคัญอยู่ แต่เน้นเฉพาะลักษณะที่เลือกเป็นสัญลักษณ์ของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ระหว่างกลุ่มชนต่างๆ มิใช่ภาพรวมของวัฒนธรรมทั้งหมด” (ฉวีวรรณ ประจบเหมาะ 2547: 14) อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ นอกจากจะแสดงออกมาทั้งในลักษณะที่มีลักษณะร่วม เช่น มีประวัติศาสตร์และจิตสำนึกร่วมกันแล้ว แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังได้นำเรื่องสัญลักษณ์ชาติพันธุ์ (ethnic marker) มาเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเป็นพวกเดียวกันด้วย อาจจะเรียกว่าเป็น อัตลักษณ์อีกอย่างหนึ่งที่สามารถเห็นได้ (visible identity) เช่น การแต่งกาย ศาสนา และพิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งต่างจากอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ประเภทแรกที่ผู้คนไม่สามารถมองเห็นได้ (invisible identity)

สัญลักษณ์ชาติพันธุ์เป็นลักษณะพิเศษเฉพาะที่บ่งบอกหรือแสดงถึงการเป็นสมาชิกกลุ่มอย่างชัดเจน โดยลักษณะโดดเด่นที่พิเศษของมนุษย์คือการแบ่งกลุ่มออกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่ง Barth (1969) ระบุว่า เป็นลักษณะของชาติพันธุ์ กล่าวคือผู้คนจะแสดงตัวด้วยตนเอง และจะถูกแสดงตัวด้วยคนอื่น เพื่อให้เห็นว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการถ่ายทอดลักษณะพิเศษทางวัฒนธรรม และลักษณะพิเศษเหล่านี้ก็จะประกอบไปด้วย ภาษา การแต่งกาย ศาสนา พิธีกรรม และอาหาร เป็นต้น สิ่งเหล่านี้โดยส่วนใหญ่ก็จะปรากฏในลักษณะของสัญลักษณ์ที่เบ็ดเสร็จในกลุ่มชาติพันธุ์ (Boyd and Richerson, 1987) งานศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ชาติพันธุ์มีตัวอย่างงานศึกษาด้านศาสนาซึ่งทำให้เห็นได้ว่าสัญลักษณ์ชาติพันธุ์นั้นเป็นสิ่งที่มีความหมายโดยสัญลักษณ์ต่าง ๆ มักจะมีนัยซ่อนเร้นอยู่

การศึกษาความเชื่อและศาสนาของชาวไออร์แลนด์เหนือ Mitchell (2007) กล่าวว่า ศาสนาเปรียบเสมือนสัญลักษณ์อัตลักษณ์ (religion as ethnic marker) เฉพาะสมาชิกชาติพันธุ์ที่ปฏิบัติตามประเพณีของศาสนาอย่างเคร่งครัด แล้วเกิดคำถามว่า คนที่ไม่ได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบเหล่านี้จะเป็นสมาชิกของกลุ่มได้หรือไม่ กรณีศึกษาของผู้เชี่ยวชาญหญิงซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ที่เต็มไปด้วยชาวแคทอลิก สามารถบอกได้หรือไม่ว่า แม้เขาจะเป็นแคทอลิก แต่ไม่เชื่อในพระเจ้าและไม่ยอมไปเข้าโบสถ์เพื่อรำลึกถึงวันสวรรคตพระเยซูนั้นจะเป็นการกันเขาออกจากการเป็นสมาชิกแคทอลิกอย่างไรก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้เชี่ยวชาญหญิงคนนี้ได้กล่าวถึงการเป็นแคทอลิกคือจะทำให้ลูกๆ ของเขาเป็นคริสเตียนเพื่อที่จะได้เข้าเรียนในโรงเรียนแคทอลิก โดยเขาอ้างว่าการกระทำเช่นนี้เป็นเรื่องของวัฒนธรรมมากกว่าเหตุผลทางศาสนา ที่มากกว่านั้นคือเขาจะไม่ยอมให้ลูกตัวเองเป็นชนกลุ่มน้อยหรือเป็นกลุ่มที่ด้อยอำนาจกว่ากลุ่มของโปรเตสแตนต์ในโรงเรียน เขาจะให้เรียนภาษาไอริชและเล่นกีฬาประจำชาติของไอริชที่สำคัญคือเขาจะต้องมีความมั่นใจในอัตลักษณ์ด้วย ผู้เชี่ยวชาญหญิงคนนี้ยอมรับว่าการนิยามความเป็นแคทอลิก มีความหมายทางสังคมเพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นความแตกต่างภายในกลุ่ม ซึ่งจะมีความรู้สึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันและความมั่นใจ

ทั้งนี้ Mitchell ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าการนิยามศาสนามักจะออกมาในทางที่ไม่ค่อยเต็มใจเท่าไรนัก กล่าวคือในขณะที่ผู้เชี่ยวชาญหญิงก็กระตือรือร้นในการเข้ารับอัตลักษณ์ของการเป็นแคทอลิก ชายหนุ่มอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นแคทอลิกเช่นกัน แต่ที่เขาต้องเป็นแคทอลิกเพราะเขารู้สึกว่าเขาไม่มีทางเลือกอื่น และชายหนุ่มคนนี้ก็ไม่มีส่วนเชื่อมโยงกับแคทอลิกเลย และก็ไม่ชอบพวกแคทอลิกนิยมซึ่งเป็นสังคมที่เขาเติบโตมาด้วย อาจกล่าวได้ว่าเขาเป็นคนที่ไม่มีศาสนาเลย แต่เขาก็ยังนิยามว่าตัวเองเป็นแคทอลิก สิ่ง Mitchell พยายามจะนำเสนอคือ การมองเรื่องการนิยามศาสนาว่าเป็นเรื่องของ การนิยามในเชิงสาธารณะมากกว่าที่จะไปเกี่ยวข้องกับการเมือง ที่สำคัญคือการสัมผัสได้ว่า พวกเขารู้สึกถึงการเป็นโปรเตสแตนต์หรือแคทอลิก โดยไม่ต้องมีเรื่องของการเมือง ชาติพันธุ์เข้ามาเสริม โดยทั่วไปแล้ว ศาสนาเป็นเรื่องสำคัญของการจัดหาความพึงพอใจในกระบวนการของการจำแนกหรือแยกประเภทและเป็นการเปรียบเทียบสังคมในไออร์แลนด์เหนือ

แม้ว่างานศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ในทางมานุษยวิทยาปัจจุบันจะเน้นที่ความเป็นอัตวิสัยมากขึ้น แต่ความเป็นจริงในชีวิตประจำวันของชาวบ้านนั้น ความเป็นอัตวิสัยยังมีมีความสำคัญในการกำหนดความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อยู่ด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาษา พิธีกรรมความเชื่อ หรือเครื่องแต่งกาย โดยการแต่งกายและงานหัตถกรรมฝีมือกลุ่มชาติพันธุ์ก็เช่นกัน การจะแสดงให้คนอื่นรู้ถึงตัวตนความเป็นลึซุผ่านงานหัตถกรรมจึงมีสำคัญยิ่ง กระบวนการผลิตเพื่อบ่งบอกความเป็นลึซุมิได้ห่างหายไปจากผู้ผลิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ ในอดีตนั้นการผลิตหัตถกรรมเครื่องแต่งกายจะเน้นการใช้สอยในครัวเรือน เน้นการผลิตเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวได้สวมใส่ การผลิตและลวดลายบนผืนผ้าจึงเป็นลายที่ชาวลึซุเรียกว่าเป็นลายลึซุ เป็นลายดั้งเดิมหรือเป็นลายแท้ เพราะเขาผลิตเอง แต่ปัจจุบัน บริบทของการผลิตได้เปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นการผลิตเป็นจำนวนมากและเน้นการขายเป็นหลัก การที่จะเห็นลายลึซุซึ่งเปรียบเสมือนลายดั้งเดิม (stage authenticity) ที่ผลิตโดยคนนอกชุมชนและนอกครัวเรือน จึงเป็นสิ่งที่หายากยิ่ง และเป็นการผลิตแบบสมัยใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มลูกค้าที่ต้องการบริโภคสินค้าเป็นจำนวนมาก การผลิตแบบนี้เป็นการผลิตที่ถอดออกจากบริบท (decontextualized) แล้วสร้างบริบทขึ้นมาใหม่ อย่างไรก็ตาม ในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ลึซุนั้น กลับพบว่าสินค้าหัตถกรรมที่ผลิตในปัจจุบันเน้นที่การจำหน่ายแก่ชาวลึซุด้วยกันเอง แต่เป็นในชุมชนอื่นที่บริบททางการผลิตเปลี่ยนไปเป็นพีชเชิงพาณิชย์ กับทั้งเป็นชุมชนในบริบทของการพัฒนาที่คนรุ่นใหม่ได้ออกไปทำงานในเมืองมากขึ้น จนไม่มีเวลาและความรู้ที่จะผลิตหัตถกรรมฝีมือด้วยตัวเอง แต่ยังคงต้องการมีชุดแต่งกายประจำกลุ่มชาติพันธุ์กับเครื่องประดับ เพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในบางโอกาส ฉะนั้น แนวคิดและตัวอย่างกรณีศึกษาว่าด้วยกระบวนการกลายเป็นสินค้า อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และสัญลักษณ์ชาติพันธุ์ ดังที่ได้ทบทวนมาข้างต้น จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจกระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมลึซุในการศึกษาคั้งนี้

1.7.3 งานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยสนใจศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ลึซุในประเด็นกระบวนการกลายเป็นสินค้าหัตถกรรม ซึ่งแตกต่างจากงานศึกษาของคนอื่นๆ โดยมีงานศึกษาที่สำคัญคืองานศึกษาโดย Dessaint (1972) นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส ที่ศึกษาระบบเศรษฐกิจและระบบ

การเกษตรแบบยังชีพของลี้ชูในระหว่างปี ค.ศ. 1968-1970 ความสนใจของ Dessaint อยู่ที่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคม โดยดูที่อำนาจการตัดสินใจเป็นหลัก การศึกษาเศรษฐกิจคือการศึกษาวิธีการจัดสรรปันส่วน สิ่งของที่ขาดแคลนให้มีประโยชน์ให้มากที่สุด (Firth 1967: 4 อ้างใน Dessaint 1972: 3) Dessaint กล่าวว่า การทำเกษตรกรรมคืออาชีพหลักและเป็นอาชีพที่สำคัญมากที่สุด ในสังคมลี้ชู อีกทั้งเวลาที่จะต้องทำการเพาะปลูกก็ต้องมีเรื่องของการตั้งคำถามตามมา เช่น จะปลูกอะไร ปลูกที่ไหน ปลูกอย่างไร ปลูกเมื่อไหร่ ควรจะปลูกมากน้อยเพียงใด และควรจะปลูกกับใคร เพื่อที่จะได้ว่าได้กำไรมากน้อยเพียงใดด้วย สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ มีหลายปัจจัยและมีความซับซ้อนมาก เป็นต้นว่า การตัดสินใจอาจได้รับอิทธิพลมาจากตำนาน พิธีกรรม หรือพฤติกรรมที่แท้จริงของแต่ละบุคคล Dessaint ได้ค้นพบอีกเช่นกันว่าระบบเศรษฐกิจของลี้ชุนั้น ไม่ได้เป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง แต่เป็นการผันแปรตามตลาดภายนอกกลุ่มชาติพันธุ์ลี้ชูสำหรับการซื้อสิ่งของที่จำเป็นและสิ่งของที่มีเกียรติ เช่น เครื่องเงิน ผ้าและอาวุธปืนขนาดเล็ก เป็นต้น งานศึกษาของ Dessaint ยังเน้นการศึกษารายละเอียดจักรวาลวิทยาของลี้ชูในการทำการเกษตรซึ่งถูกนำไปเชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตประจำวัน นอกจากนี้บริบทที่ Dessaint ศึกษาอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ไทยใหญ่ จีนฮ่อ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม งานของ Dessaint เน้นศึกษาด้านการเกษตรและความเชื่อในการตัดสินใจของคนลี้ชู แต่ยังคงขาดประเด็นด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในกลุ่มหรือต่างกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งคนลี้ชูปฏิสัมพันธ์ด้วย รวมถึงความสัมพันธ์ด้านเพศภาวะซึ่งได้มีการกล่าวถึงน้อย

งานศึกษาประเด็นเพศภาวะในสังคมลี้ชูที่มีความละเอียดในการตีความและการให้ความหมายของคำว่า “อำนาจ” แต่เป็นอำนาจที่แตกต่างจากความคิดแบบตะวันตก ผู้ศึกษาคือ Hutheesing (1990) นักมานุษยวิทยาชาวดัตช์ โดยได้ทำการศึกษามุมชนลี้ชูที่อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย การศึกษาเรื่องเพศภาวะ ข้อมเกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องอำนาจทั้งนี้ Hutheesing ได้ค้นพบความหมายใหม่ของอำนาจที่คนลี้ชูได้ให้คำนิยามหรือความหมายซึ่งแตกต่างจากความคิดแบบตะวันตก อำนาจในความหมายของลี้ชูไม่ได้มีนัยของความไม่เท่าเทียมหรือการถูกกดขี่ข่มเหงจากฝ่ายตรงข้าม แต่เป็นเรื่องของบทบาทและหน้าที่เท่านั้น ในสังคมลี้ชู การกระทำกิจการอันใด มักจะมีบทบาทของทั้งสองอยู่ด้วยกันเสมอ เช่น การทำพิธีกรรมทางศาสนา ฝ่ายชายจะเป็นคนทำพิธี

และสื่อสารกับวิญญาณ ในขณะที่ฝ่ายหญิงไม่สามารถทำพิธีกรรมและสื่อสารกับวิญญาณได้ แต่ฝ่ายหญิงก็รู้ว่าสิ่งใดที่วิญญาณชอบ ไม่ชอบ และควรจะเช่นไรด้วย สิ่งของอะไรบ้าง กิจกรรมเหล่านี้ ไม่มีใครมีอำนาจเหนือกว่าในการออกคำสั่งหรือว่าตัดสินใจเด็ดขาดโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ประการสำคัญคือเรื่องของขวัญหรือ ฮูซา โดยปกติแล้วผู้ชายลืซุจะมีขวัญอยู่ 9 ขวัญ ส่วนผู้หญิงจะมีขวัญอยู่ 7 ขวัญ สำหรับคนภายนอก อาจตีความว่าผู้ชายมีอำนาจมากกว่าเพราะมีขวัญมากกว่าผู้หญิง แต่ในสังคมลืซุมิได้เป็นเช่นนั้น การที่มีขวัญมากกว่า เพราะผู้ชายลืซุต้องทำงานหนักและมีความเสี่ยงต่อภัยอันตรายต่างๆ มากกว่าผู้หญิง เพราะฉะนั้น การมีขวัญมากกว่าจึงเป็นการให้ความคุ้มครองมากกว่าที่จะไปคิดถึงเรื่องการเป็นใหญ่ในครอบครัว

การศึกษาของ Hutheesing เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงเรื่องอำนาจ และบทบาทหน้าที่ของหญิงชาวลืซุหลังจากที่การปลุกผีนั้นได้ถูกประกาศให้เป็นพิษผิดกฎหมาย การศึกษาของ Hutheesing อยู่ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1982-1986 (2525-2529) ระหว่างนั้น การถูกกำกับและควบคุมวิธีการทำมาหากินแบบดั้งเดิมโดยนโยบายรัฐก็ได้เริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมลืซุจึงเกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชนและระดับครอบครัว โดยเฉพาะ โครงสร้างทางเศรษฐกิจและบทบาทของหญิงชายที่ได้ปรับเปลี่ยนไปมาก

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาของ Gillogly (2006) ซึ่งศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวลืซุที่คอยสามหมื่น อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นงานศึกษาที่เห็นปฏิสัมพันธ์ของชนลืซุกับปฏิบัติการของรัฐบาลมากขึ้น และเป็นการศึกษาประเด็นการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจลืซุหลังจากที่การพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรโดยหน่วยงานน้ำ รวมถึงนโยบายการยกเลิกการปลุกผีของรัฐ ได้เข้าไปมีอิทธิพลมากขึ้นในชุมชน Gillogly ต้องการศึกษาวชาวลืซุพยายามปรับตัวอย่างไรกับการเปลี่ยนแปลง ปัญหาหรือสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงได้เข้ามาในชุมชน แล้วอัตลักษณ์ความเป็นลืซุยังคงหลงเหลืออยู่หรือไม่มีอะไรบ้างที่ยังคงหลงเหลืออยู่และหลงเหลืออยู่ได้อย่างไร นอกจากนี้ Gillogly ยังเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมเป็นสำคัญเช่นกัน โดยเฉพาะ โครงสร้างในระดับครอบครัวและระดับเครือญาติ อันเป็นปัญหาหลักที่มากับความเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะ

เป็นความขัดแย้งในระดับครอบครัวและระหว่างเครือญาติ ความตึงเครียดในครอบครัวกับการทำมหากินแบบใหม่และปัญหาของคนรุ่นใหม่ที่ขัดต่อความคิดแบบดั้งเดิมของครอบครัว ทั้งนี้ Gillogly พบว่าอัตลักษณ์ลี้ซู่มีความยืดหยุ่นเพราะได้ปฏิสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองมากขึ้น ได้รับอิทธิพลทางด้านความคิดจากเมือง อีกทั้งคนในชุมชนเองได้เริ่มมีการโต้ตอบเพื่อธำรงความเป็นชาติพันธุ์มากขึ้น เป็นการมองความเป็นลี้ซู่ในลักษณะที่มีการสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่เพื่อความอยู่รอดของชุมชนและวัฒนธรรม งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นความหลากหลายของอัตลักษณ์ลี้ซู่ที่ขึ้นอยู่กับบริบทเป็นสำคัญ

งานศึกษาสังคมลี้ซู่ที่สำคัญอีกด้านหนึ่งคือการท่องเที่ยว การทำให้ชุมชนบางแห่งกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจทั้งทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ โดยทวิษ จตุรพรฤกษ์ (2551) ได้ทำการศึกษาหัตถกรรมลี้ซู่และกระบวนการกลายเป็นสินค้าในชุมชนลี้ซู่ ที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในบริบทของการท่องเที่ยว โดยการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุที่มาจากการพัฒนาของรัฐเพื่อที่จะทำให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ชาวลี้ซู่และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ คือทั้งกะเหรี่ยงและลาหู่ ที่อยู่ในบริเวณดังกล่าวต่างมุ่งสร้างพื้นที่และกำหนดขอบเขตเพื่อสร้างความโดดเด่นให้กับชาติพันธุ์ของตนเองผ่านการกระทำหรือภาพแสดงบางอย่าง โดยไม่มีการล่วงล้ำพรมแดนหรือหิบบิบบจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ จะมีก็แต่อัตลักษณ์เด่นของแต่ละกลุ่มเท่านั้น เช่น กะเหรี่ยงได้เปิดพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้บริการทั้งการขี่ช้างล่องแพและขายผ้าทอพื้นบ้าน ส่วนลาหู่เชลลิกก็ออกมาตั้งเพิงขายของป่าและผลผลิตทางการเกษตร ขณะที่ลี้ซู่ก็ได้หิบบิบบงานผ้าปักซึ่งเน้นความหลากหลายของสีผ้าที่นำมาเย็บต่อกันมาขาย ณ จุดชมวิว อย่างไรก็ตามหลังจากที่การท่องเที่ยวเริ่มซบเซาลงเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ บวกกับนโยบายการปราบปรามฝิ่นที่เข้มข้นในปี พ.ศ. 2540 ทำให้นักท่องเที่ยวเริ่มมาใช้บริการน้อยลงและกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากภาวะดังกล่าวคือกลุ่มลาหู่ การขายของป่าและพืชผักผลไม้เริ่มมีอุปสรรค ในที่สุดลาหู่กลุ่มนี้ก็ได้ปรับตัวไปเป็นนักการค้าผ้าซึ่งเลียนแบบจากลี้ซู่ออกมาวางขาย เป็นการสร้างอัตลักษณ์ใหม่โดยการหิบบิบบหรือยืมอัตลักษณ์ของกลุ่มอื่นมาสร้างอัตลักษณ์ใหม่ เช่น การผสมผสานของผ้าแถบลี้ซู่เข้ากับลายผ้าทอของเมี่ยนและลายปักของม้งให้อยู่ในผลิตภัณฑ์ชิ้นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้การแข่งขันกันระหว่างลาหู่กับลี้ซู่จึงเกิดขึ้น กลุ่มลี้ซู่จึงสร้างความแตกต่างและบุกเบิกหรือขยายขยายพื้นที่ใหม่ด้วยการออกแบบที่หลากหลาย สลับสี และได้เจดสีกันมากขึ้น

แต่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ลึซุไว้อย่างหนึ่งซึ่งก็คือลายเขี้ยวสุนัขหรือ
อ๊ะหน่าจือ ดังนั้น งานศึกษาของทวิชจึงเป็นการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติ
พันธุ์โดยดูผ่านงานหัตถกรรม

หัตถกรรมและการกลายเป็นสินค้าของวัฒนธรรมบางอย่างทำให้เห็นความ
เปลี่ยนแปลงในทัศนะของผู้คนมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเก่าถูก
ทำลายหรือมีบทบาทน้อยลง ดังบทความล่าสุดของนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันสอง
ท่าน คือ E. Paul Durrenberger และ Kate A. Gillogly (2011) โดยทั้งสองเห็นว่าการ
จำกัดการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการประกาศเขตอุทยาน เขตป่า
สงวน หรือเขตรักษาป่าต้นน้ำ การเข้าไปจัดการของเจ้าหน้าที่รัฐหรือแม้แต่การไปห้าม
ไม่ให้ปลูกฝิ่นอีกต่อไป ล้วนแล้วแต่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงตามมา โดยเฉพาะ
ระบบการผลิตทางด้านเศรษฐกิจ คุณค่าทางวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคม โดย
ทางเศรษฐกิจซึ่งเห็นได้ชัดเจนคือความล้มเหลวในระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง ระบบ
การเกษตรแบบใหม่ที่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกทำให้ภูมิปัญญา
การเกษตรแบบเก่าถูกลดความสำคัญไป มีการใช้จ่ายเรื่องการค้าสารเคมี วัสดุอุปกรณ์
ในการเกษตรแบบใหม่ ความจำเป็นและความต้องการในเรื่องการครอบครอง
ทรัพย์สิน เช่น รถยนต์ และรถจักรยานยนต์เพื่อที่จะนำผลผลิตทางการเกษตรส่งไปยัง
ตลาด อีกทั้งยังต้องพึ่งพาตลาดมากขึ้น คุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น การแลกเปลี่ยนสินค้า
ในชุมชน มีความคิดเรื่องเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง แม้แต่เรื่องการแต่งงาน ค่าสินสอดของลูก
สาวก็มักจะเริ่มต้นด้วยบทสนทนาของคำว่า “รวย” มากกว่าที่จะพูดถึงเรื่อง
ความสามารถของลูกเขยในการที่จะทำงานหนักในไร่ ความขยันและการมีที่ดินของ
ฝ่ายลูกเขย มีความคิดเรื่องการสะสมทรัพย์สินและทุนในแต่ละครัวเรือน การเคารพและ
สักการะต่อบรรพบุรุษถูกปรับเปลี่ยนไปตามกระแสของความทันสมัย ชื่อเสียง หรือ
มีคู่ ทำให้เกิดการตีความกันใหม่ โดยมุ่งประเด็นไปในการสะสมทรัพย์สินให้ได้มากที่สุด

งานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น โดยส่วนใหญ่เน้นพื้นที่การศึกษาแบบชุมชน ศึกษาการ
เปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของแต่ละชุมชน การจัดการทรัพยากรในชุมชน การ
ปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้คนต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจ และ
การศึกษาปฏิสัมพันธ์เรื่องการค้าระหว่างชาติพันธุ์กับกระแสทุนนิยมและการพัฒนา

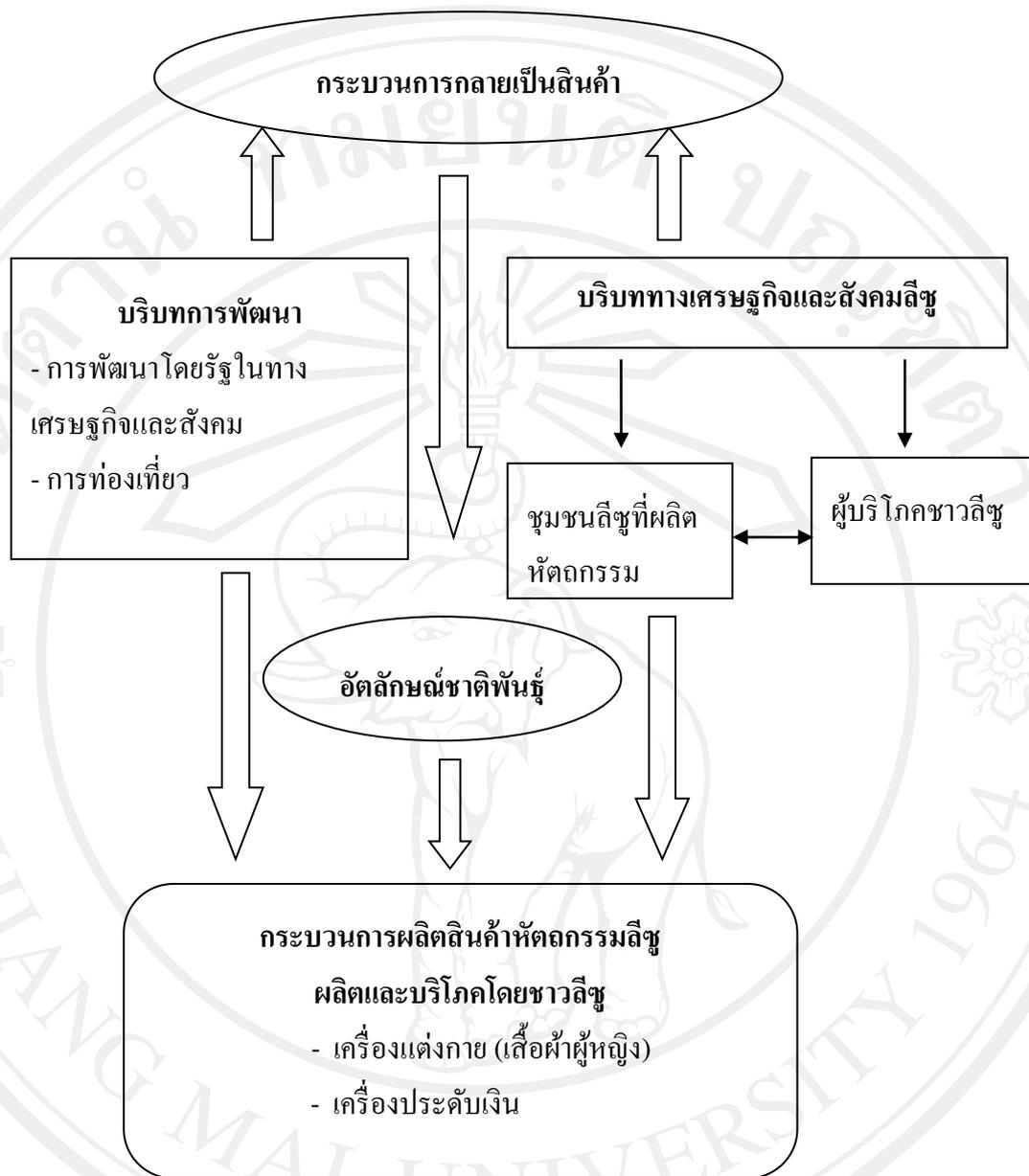
เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่ายังคงขาดและควรจะทำการศึกษาเพิ่มเติมคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ซึ่งเกิดจากตัวเหตุการณ์เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ ศึกษากระบวนการผลิตและการค้าในสังคมชาติพันธุ์ลีซู รวมถึงความหมายที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปของสินค้าเหตุการณ์ทั้งสองประเภทผู้วิจัยเห็นว่างานเหตุการณ์ลีซูฝีมือทั้งสองนี้ เป็นงานที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับศักดิ์ศรีและชื่อเสียงของแต่ละคน/ครอบครัวหรือมีนัยทางพิธีกรรม เช่น เครื่องเงินกับสถานภาพของครอบครัวและส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ การตัดเย็บเสื้อผ้ากับชื่อเสียงและความประณีตของแม่บ้าน รวมถึงความหมายที่ส่งผลต่อด้านความศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง แม้แต่กระเป๋าหรือย่ามและเครื่องดนตรี ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ไว้ใช้ในครัวเรือน เคยถูกจำกัดเฉพาะเพศ อายุและวัตถุประสงค์ กลับถูกนำมาประยุกต์และถูกใช้งานที่ต่างกัน เป็นต้น

1.8 กรอบแนวคิดในการศึกษา

งานวิจัยในครั้งนี้เน้นการศึกษากระบวนการกลายเป็นสินค้าเหตุการณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู โดยเน้นเหตุการณ์ที่เป็นเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับเงิน กระบวนการกลายเป็นสินค้าของเหตุการณ์ลีซูดังกล่าว เป็นผลมาจากบริบทของการพัฒนา กับบริบททางเศรษฐกิจและสังคมของชาวลีซู ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาติพันธุ์ลีซูในช่วงกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ทั้งนี้ ในบริบทของการพัฒนานั้นมีสองประเด็นด้วยกัน คือการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมโดยหน่วยงานต่างๆ ของรัฐในระยะที่ผ่านมา อันมีผลให้เกษตรกรชาวลีซูหลายแห่งก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัวและมีการอพยพเข้าไปทำงานในเมืองของคนรุ่นใหม่ กับประเด็นการท่องเที่ยวที่เข้าไปสู่ชุมชนลีซูที่อยู่ใกล้เมืองและเส้นทางท่องเที่ยว นอกจากนี้แล้ว บริบททางเศรษฐกิจและสังคมของชาวลีซูที่เปลี่ยนไปยังส่งผลต่อกระบวนการกลายเป็นสินค้าของเหตุการณ์ด้วย กล่าวคือ ชุมชนลีซูที่อยู่ใกล้เมืองและเส้นทางท่องเที่ยวได้หันกลับมาทำการผลิตงานเหตุการณ์เพื่อจำหน่ายให้กับคนลีซูมากขึ้น แทนที่จะเน้นการขายให้นักท่องเที่ยวดังที่เกิดขึ้นในอดีต ในขณะเดียวกัน ชุมชนลีซูที่ก้าวเข้าสู่การปลูกพืชเชิงพาณิชย์อย่างเต็มตัวนั้น เกษตรกรชาวลีซูไม่มีเวลาที่จะทำงานเหตุการณ์ฝีมือเพื่อสมาชิกในครอบครัวดังในอดีตอีกต่อไป แต่มีรายได้ดีจากการจำหน่ายพืชเงินสด จึงเกิดโอกาสทางการตลาดของสินค้าเหตุการณ์สำหรับผู้ผลิตงานเหตุการณ์

จุดเน้นของงานวิจัยครั้งนี้คือกระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู เฉพาะเครื่องแต่งกายผู้หญิงและเครื่องประดับเงิน โดยผู้วิจัยเน้นการทำความเข้าใจกระบวนการผลิต และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการผลิต เช่น กลุ่มแรงงานฝีมือ รับจ้างรายวันหรือรายชิ้น เจ้าของกิจการขนาดเล็กที่เป็นนายจ้าง เจ้าของร้านค้า และพ่อค้าแม่ค้าที่นำ สินค้าสำเร็จรูปไปเร่ขาย ฯลฯ เพื่อนำไปสู่การได้สินค้าที่มีคุณภาพ กับทั้งการกำหนดมูลค่าหรือราคา ขายที่เหมาะสมต่อไป ในส่วนชุมชนของผู้บริโภคนั้น ผู้วิจัยจะได้ศึกษาเป็นเพียงบริบทกว้างๆ เท่านั้น ทั้งนี้ สองแนวคิดที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจและวิเคราะห์ข้อมูลใน ครั้งนี้คือ แนวคิดกระบวนการกลายเป็นสินค้า และอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ดังที่ได้สรุปไว้ในแผนผัง กรอบแนวคิดการวิจัย

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

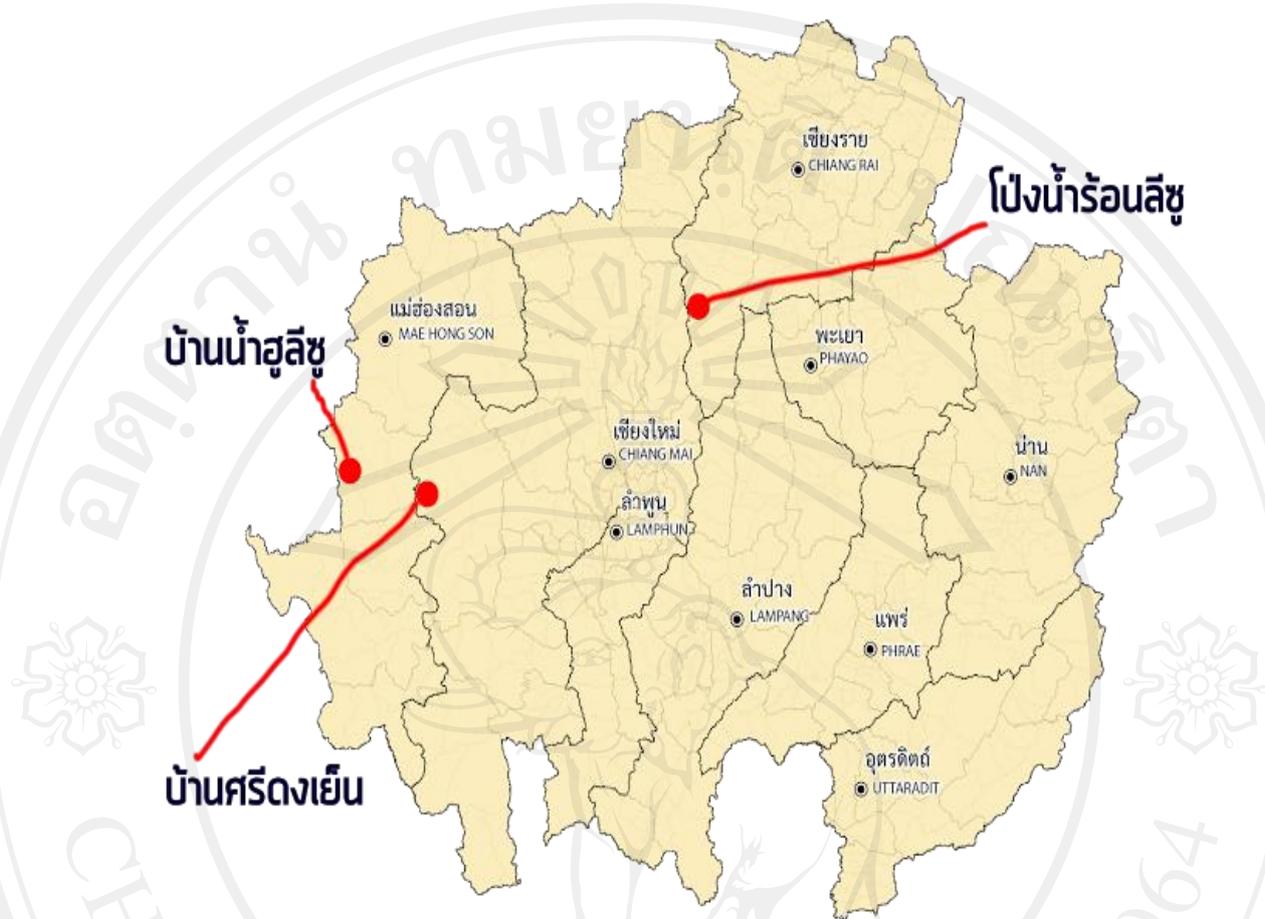

ภาพที่ 1.2 แผนผังกรอบแนวคิดการวิจัย

1.9 พื้นที่และกลุ่มประชากรที่ทำการศึกษา

งานวิจัยในครั้งนี้เป็นการเก็บข้อมูลในหลายพื้นที่ (multi-sited) ด้วยกัน ซึ่งประกอบไปด้วยชุมชนลี้ซุสามชุมชน ชุมชนแรกคือบ้านศรีดงเย็น หมู่ 5 ตำบลบ้านช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนที่สองคือบ้านโป่งน้ำร้อนลี้ซุ หมู่ที่ 14 ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย สาเหตุที่เลือกศึกษาสองชุมชนนี้เพราะเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงด้านการผลิตเครื่องประดับในสังคมลี้ซุ โดยเฉพาะเครื่องเงิน อีกทั้งสองชุมชนนี้ยังมีความสัมพันธ์กันในเชิงเครือญาติ กล่าวคือชุมชนโป่งน้ำร้อนลี้ซุที่มาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า เป็นกลุ่มที่อพยพออกมาจากบ้านศรีดงเย็นเมื่อสิบกว่าปีที่ผ่านมา เนื่องจากประสบปัญหาอาชีพที่ไม่มั่นคงในด้านการเกษตรและปัญหาที่อยู่อาศัย นอกจากนั้นแล้วชาวลี้ซุกลุ่มนี้ยังมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการตีเครื่องเงินเพื่อส่งขายให้ชาวลี้ซุในชุมชนต่างๆ มาเป็นเวลานาน จึงอพยพออกมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่นี้ ซึ่งเป็นทำเลที่อยู่ใกล้ทั้งชุมชนลี้ซุในจังหวัดเชียงราย กับใกล้แหล่งท่องเที่ยวที่โป่งน้ำร้อน สำหรับประชากรกลุ่มเป้าหมายของทั้งสองชุมชนดังกล่าวนั้น นอกจากการเก็บข้อมูลทั่วไปจากบุคคลต่างๆ ที่เป็นผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) แล้วยังเลือกกรณีศึกษาของผู้ผลิตเครื่องประดับจำนวนชุมชนละหนึ่งกรณีศึกษา เพื่อดูพัฒนาการของกระบวนการผลิตสินค้าเครื่องประดับเงินลี้ซุ

สำหรับชุมชนที่สามคือบ้านใหม่สหสัมพันธ์ลี้ซุ หรือบ้านน้ำสุลี้ซุ หมู่ 7 ตำบลเวียงใต้ อำเภอป่าเย็บ จังหวัดแม่ฮ่องสอน สาเหตุที่เลือกศึกษาชุมชนนี้เพราะเป็นชุมชนที่มีการผลิตเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่มีชื่อเสียงในสังคมลี้ซุ อีกทั้งยังมีผู้ประกอบการรายใหญ่ รายขนาดกลาง และรายย่อยที่มีฝีมืออาศัยอยู่ในชุมชนนี้ นอกจากนี้แล้ว ชุมชนดังกล่าวยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอนด้วย (แผนที่หน้า 31) ในส่วนของกลุ่มประชากรที่จะทำการเก็บข้อมูลด้วยในชุมชนนี้ นอกจากผู้ให้ข้อมูลทั่วไปในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยเลือกสามกรณีศึกษา (case studies) ในสามระดับที่แตกต่างกันของขนาดธุรกิจที่ประกอบการ เพื่อทำการเก็บข้อมูลเชิงลึกสำหรับการนำมาวิเคราะห์และเขียนรายงานวิจัยต่อไป เนื่องจากงานวิจัยในครั้งนี้เน้นที่กระบวนการผลิตสินค้าหัตถกรรม ดังนั้น หน่วยของการวิเคราะห์จึงเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มคนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ภาพที่ 1.3 แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านที่ทำวิจัย บ้านน้ำฮูลี บ้านศรีดงเย็นและบ้าน โป่งน้ำร้อนลี

1.10 การเข้าพื้นที่และการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน

การที่ผู้วิจัยเกิดและใช้เวลาในวัยเด็กอยู่ในชุมชนลีซูที่อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย แต่ตอนเรียนระดับประถมจนถึงมหาวิทยาลัยนั้นได้ใช้ชีวิตอยู่ในเมืองเป็นหลัก เมื่อได้เข้าไปทำการเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนลีซู จึงไม่ใช่เรื่องง่ายดังที่หลายคนคิด หลายครั้งที่ผู้วิจัยได้ยินมาจากเพื่อนๆ นักศึกษา หรืออาจารย์หลายท่านทำนองว่า ดีแล้วที่ได้ทำงานวิจัยกับชาติพันธุ์เดียวกัน เก็บข้อมูลได้ง่ายกว่าคนนอกเพราะผู้วิจัยสามารถสื่อสารภาษาลีซูได้ ทั้งยัง เป็นการไปเรียนรู้วัฒนธรรมของตัวเองอีกครั้งในฐานะนักศึกษาด้วย สิ่งๆ ที่เพื่อนๆ และอาจารย์ได้กล่าวไว้ก่อนลงพื้นที่เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยอยากถ่ายทอดประสบการณ์การลงพื้นที่วิจัย โดยจะเริ่มจากบ้านใหม่สหสัมพันธ์ลีซูหรือบ้านน้ำฮูลี บ้านศรีดงเย็นและบ้านโป่งน้ำร้อนลีซูตามลำดับ

บ้านใหม่สหสัมพันธ์สีชูหรือน้ำสีชู เป็นหมู่บ้านที่ผู้วิจัยเคยได้ยินชื่อมาบ้างแล้วก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะชื่อเสียงทางด้านการผลิตเครื่องแต่งกายสำเร็จรูปของชาติพันธุ์สีชู การลงพื้นที่ครั้งนี้ นอกจากจะได้รับความรู้เรื่องการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปแล้ว ยังได้รู้จักกับสังคมสีชูที่อยู่ในบริบทของการอยู่ติดเมืองมากขึ้นด้วย การไปลงพื้นที่ครั้งแรกเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านและผู้ค้าเครื่องแต่งกาย ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากน้องเขย ซึ่งเป็นชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอน และมีญาติอยู่ในบ้านน้ำสีชูด้วย ผู้วิจัยได้อธิบายวัตถุประสงค์ของการมาอำเภอยายให้กับน้องเขยก่อนหน้านี้อแล้ว จึงพาผู้วิจัยไปยังร้านจำหน่ายเสื้อผ้าสีชูซึ่งอยู่ไม่ไกลจากถนนคนเดินของเมืองปานสัก ทันทีที่เห็นร้านเสื้อผ้าที่นั่น ผู้วิจัยรู้สึกประหลาดใจมากที่เห็นภาพเหล่านี้ ผู้วิจัยไม่เคยคิดมาก่อนว่าจะมีร้านแบบนี้ด้วย เป็นเพราะผู้วิจัยไม่เคยมาอำเภอยายก่อนหน้านี้อและไม่ได้มีความรู้เกี่ยวกับสังคมสีชูในบริบทต่างๆ อีกทั้ง วิถีชีวิตประจำวันก็ไม่ได้คลุกคลีกับชาติพันธุ์สีชู ทำให้มองเห็นปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นเรื่องที่ประหลาดใจมาก

ร้านขายเสื้อผ้าสีชูที่อำเภอยายมีอยู่สามร้าน (ปัจจุบันเหลือสองร้าน) แต่ผู้วิจัยเข้าไปร้านเดียวและทำความรู้จักกับเจ้าของธุรกิจของร้านนี้ ซึ่งเป็นนักธุรกิจรุ่นเยาว์ และถือได้ว่าเป็นธุรกิจของครอบครัวก็ได้ เพราะรุ่นปัจจุบันเป็นรุ่นที่ 3 สำหรับธุรกิจเสื้อผ้านี้แล้ว ระหว่างที่แนะนำตัวเองและสร้างความคุ้นเคยกับเจ้าของร้าน ได้เห็นลูกค้ากลุ่มใหญ่จากบ้านน้ำรินมาซื้อเสื้อผ้า มีการลองใส่แล้วถอดแล้วดูตัวใหม่ เลือกลงกว่าจะพอใจ ผู้วิจัยก็แปลกใจอีกว่า สีชูสมัยนี้ซื้อเสื้อผ้าใส่กันราวกับเป็นเสื้อที่ทุกคนซื้อใส่กันในเมืองเลย แต่สีชูรวยกว่าหรือเปล่า เพราะเสื้อผ้าแต่ละตัว ราคาไม่ต่ำกว่า 300 และมากจนถึง 600 บาท เฉพาะในกรณีของเสื้อผ้าผู้หญิง ลูกค้าที่มาวันนั้นซื้อกลับไป 3 ตัว และมีการเจรจาหลังจากซื้อขายกันอีกว่า “ถ้ามีเนื้อผ้าใหม่มารอบหน้า อย่าลืมบอกกันนะ จะมาซื้ออีก” ผู้วิจัยถามก่อนที่เขาออกไปจากร้านว่า “มาซื้อร้านนี้บ่อยไหม แล้วทำไมไม่ซื้อเจ้าอื่นล่ะ” ลูกค้าตอบว่า “มาซื้อนานแล้วและซื้อเป็นประจำ ซื้อมากได้ส่วนลดมาก น้องเขาเป็นกันเอง ก็เลยชอบมาซื้อร้านนี้อีกอย่าง ร้านเขาที่ขายมานาน เราไม่เคยผิดหวังเวลาสวมใส่ ต่างกับบางเจ้าที่ซื้อใส่แล้วรู้สึกไม่สบายตัว บางทีไหล่แคบ หรือเย็บส่วนหน้าอกไม่ได้สัดส่วน ใส่แล้วไม่สวยก็ไม่ซื้อ” (ลูกค้าสีชูบ้านน้ำริน) และอีกไม่กี่นาทีต่อมาก็ได้มีลูกค้าซึ่งเป็นวัยรุ่นสาวพาแม่และพี่น้อง (อาจเป็นญาติๆ หรือลูกพี่ลูกน้อง) มาเลือกซื้อเสื้อผ้ากันอีก และในวันนั้นกลุ่มลูกค้าที่มาทีหลังได้ซื้อกลับไปประมาณ 6 ตัว ระหว่างที่มีการซื้อขายกันก็มีเรื่องของการเจรจาต่อรองกันในเรื่องราคาตลอด เช่นว่า 1,000 บาท ลดเหลือ 900 บาท ได้ไหม หรือ 500 บาท ลดเหลือ 400 บาท ได้ไหม เป็นต้น บรรยากาศในวันนั้นสนุก ทำท่าย ตื่นเต้นแต่ยังไม่หายประหลาดใจอยู่ดี ยังคงประหลาดใจอยู่ทุกวันนี้

ผู้วิจัยได้มาประหลาดใจอีกครั้งที่บ้านน้ำสูลีซุ ที่แรกก็ไม่รู้ว่าบ้านหลังไหนที่เข็บเสื้อผ้าขายกันเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ในชุมชนนี้ อีกทั้งยังคิดเล่นๆ อยู่ในใจว่า อย่างเพิ่งใส่ใจเรื่องการวิจัยก็ได้ เทียบก่อนจะดีกว่าไหม เพราะสถานที่ท่องเที่ยวติดบ้านน้ำสูลีซุมีอยู่สองแห่งคือ น้ำตกหมอแปงและหมู่บ้านสันติชล หากจะไปน้ำตกหมอแปงก็ต้องผ่านบ้านน้ำสูลีซุ หากจะไปหมู่บ้านสันติชลก็อยู่ไม่ห่างจากบ้านน้ำสูลีซุ ผู้วิจัยไปน้ำตกหมอแปงก่อนเพราะน้องเขยและเพื่อนน้องเขยบอกว่าอยากให้ผู้วิจัยได้ไปเห็นน้ำตกนี้เพราะสวยงามมาก จากลี้จากน้ำตกหมอแปง ผู้วิจัยได้บอกให้น้องเขยจอดรถจักรยานยนต์ที่บ้านหลังหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยแลเห็นเสื้อผ้าลีซุกองเต็มอยู่บนพื้นที่หน้าบ้าน น้องเขยก็เลี้ยวรถจักรยานยนต์ตามที่ผู้วิจัยบอก ที่แรกที่เห็นภาพนี้รู้สึกตกใจและเศร้าใจมาก ไม่คิดว่ากระบวนการผลิตเสื้อผ้าวัฒนธรรมลีซุแบบใหม่จะถูกผลิตขึ้นมาโดยผ่านกระบวนการเหยียบย่ำและข้ามไปมาเสมือนไม่มีค่าอะไรเลย ผู้วิจัยรู้สึกหดหู่และไม่อยากใส่เสื้อผ้าลีซุที่ผลิตขึ้นมาเช่นนี้เลย แต่ก็ไม่ได้มีปฏิกิริยาอะไรในเวลานั้น

วันที่ที่ผู้วิจัยไปถึงร้านนี้ คุณป้าที่กำลังเย็บผ้ากับลูกสาวก็ถามว่า “มาหาซื้อเสื้อผ้าลีซุหรือ มีเยอะเยอะเลย เลือกลงเอาได้นะ” ผู้วิจัยก็ชี้แจงวัตถุประสงค์และความตั้งใจของการมาบ้านน้ำสูลีซุไป หลังจากที่ได้อธิบายไปสักพัก คุณป้าท่านนี้ก็ได้นำเสนอสินค้าชิ้นหนึ่ง นั่นคือห่วงใส่คอ ทำมาจากกระดาษปกแข็งแล้วทำเป็นห่วงใส่คอให้เหมือนของจริง เพียงแต่วัสดุที่ใช้เป็นพลาสติกใส สินค้าชิ้นนี้เลียนแบบห่วงใส่คอที่ชาวลีซุผลิตมาจากเครื่องเงิน คุณป้าได้บอกกับผู้วิจัยว่า “ป้าไว้ขายให้กับเด็กๆ ที่จะต้องไปแสดงให้กับนักท่องเที่ยวที่ถนนคนเดิน ของจริงมันหนัก เด็กๆ ก็ไม่อยากจะใส่ด้วย ป้าก็เลยคิดแบบนี้ขึ้นมา เบาที ใส่สบาย” ผู้วิจัยฟังแล้วอึ้ง อึ้งทุกครั้งที่ได้ยินคำบอกเล่าเกี่ยวกับการท่องเที่ยว การแสดงและการนำเสนอความเป็นชาติพันธุ์ลีซุในพื้นที่การท่องเที่ยว

อีกอย่างหนึ่งคือความประหลาดใจเรื่องครอบครัวและการดำรงชีวิตของชาวบ้านน้ำสูลีซุ อาจเป็นไปได้ว่าเพราะผู้วิจัยไม่ค่อยชินกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมลีซุเนื่องจากผู้วิจัยไม่ค่อยได้สัมผัสเลยก็ได้ อาจจะสัมผัสได้เล็กน้อยที่หมู่บ้านของตัวเองเท่านั้น และที่นี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในการมองสังคมลีซุให้กว้างและหลากหลายกว่าเดิม

ที่บ้านน้ำสูลีซุ หากมองผิวเผินจะไม่รู้เลยว่าที่นี่คือบ้านลีซุ เพราะทุกอย่างดูเป็นเมืองค่อนข้างมาก ทั้งถนน การสร้างบ้าน วิถีชีวิต การแต่งกายชุดทั่วไปที่ไม่ใช่ชุดลีซุ โดยเฉพาะเด็กๆ ไม่ค่อยใส่กันเลย การสนทนากันในบ้านก็เป็นภาษาไทยส่วนใหญ่ พ่อแม่สอนลูกโดยพูดกับลูกเป็นภาษาไทย อุปกรณ์

และเครื่องใช้ในบ้าน เช่น น้ำดื่ม มีที่กค่น้ำร้อนและน้ำเย็น เครื่องทำน้ำอุ่น ตู้เย็นขนาดใหญ่ ที่วีจอบ
แบนขนาดใหญ่ อินเทอร์เน็ต เครื่องซักผ้า ที่กรองน้ำดื่มสะอาด ว่างสำหรับล้างจาน แคมพูขวดใหญ่
และยี่ห้อดั่งๆ (แบบกดด้วย) กระจกในห้องน้ำ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ไฟฟ้า มุ้งแบบสมัยใหม่
(ไม่ใช่สี่มุมที่นิยมใช้กันทั่วไป) เตียงนอนสั่งทำพิเศษเพื่อห้องนอนของลูกๆ โซฟา ชั้นวางของที่
ออกแบบและสั่งทำพิเศษเนื่องจากชั้นวางแบบนี้ไม่สามารถหาซื้อได้ตามตลาดทั่วไป ฯลฯ

แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตมากเท่าไร แต่มีอยู่อย่างหนึ่งที่ชาวลิซุไม่เคยละเลยนั่นคือ
พิธีกรรม ในคำคีนหนึ่ง เป็นคำคีนของการทำพิธีกรรมให้กับเด็กที่ป่วยหนักอยู่ในโรงพยาบาลสวน
ดอก ชาวบ้านทั้งผู้ชายและผู้หญิงได้มารวมตัวกันอย่างมากมายเพื่อทำพิธีให้กับเด็กคนนี้ หมอผีที่มา
ทำพิธีกรรมเป็นหมอผีที่เชิญมาจากบ้านห้วยน้ำดัง เนื่องจากบ้านน้ำฮู ไม่มีหมอผี (ชาวบ้านบางคน
บอกว่ามีหมอผีแต่วันนั้นหมอผีไม่ว่าง) ผู้เป็นแม่ก็ตั้งความหวังอย่างเต็มที่เพื่อให้ลูกตัวเองหายจาก
การเจ็บไข้ได้ป่วย

ระหว่างการทำพิธีกรรม ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะถ่ายรูปเก็บไว้ จึงวิ่งออกไปข้างนอกและกลับเข้ามา
ทันทีพร้อมกับกล้องถ่ายรูป แต่คุณป้าท่านหนึ่งห้ามไว้และบอกว่า “ห้ามถ่ายรูปในพิธีกรรมนี้และ
ณ เวลาคี้เด็ดขาด หมอผีคนนี้ไม่ชอบให้ถ่ายรูป” ผู้วิจัยโดนดุเล็กน้อยโดยฟังจากน้ำเสียงของคุณป้า
แต่ก็คิดอยู่ในใจ แล้วทำไมคนอื่น เช่น ฝรั่งเศสหรือนักท่องเที่ยวคนอื่นๆ ที่มาเที่ยวในหมู่บ้านถ่ายได้ละ
ก็ได้รับความจากชาวบ้านว่า “การถ่ายรูปได้หรือไม่ได้อยู่ที่หมอผีแต่ละคน หมอผีบางคนให้ถ่ายได้ แต่
บางคนถ่ายไม่ให้ถ่าย ที่คนอื่นถ่ายได้ อาจเป็นเพราะพวกเขาไม่รู้มาก่อนว่ากำลังทำพิธีศักดิ์สิทธิ์อยู่
ถ้าเขารู้และเรารู้ด้วย บางทีเขาก็ไม่ถ่ายนะ” พิธีกรรมผ่านไป พร้อมกับความตึงเครียด ผู้วิจัยก็ตึง
เครียดไปด้วย แต่ก็ตึงเครียดได้สักพัก เพราะหลังจากเสร็จพิธีชาวบ้านบางส่วนก็ทยอยกลับบ้านและ
บางส่วนยังอยู่ต่อ บ้านที่ผู้วิจัยพักอาศัยก็ไม่ไกลจากบ้านที่ทำพิธีกรรม ผู้วิจัยจึงอยู่ต่อและคุยกับ
ชาวบ้านที่เหลือ

บ้านศรีดงเย็น หมู่บ้านที่ผู้วิจัยสืบสนในชื่อหมู่บ้านมากที่สุด ผู้วิจัยเริ่มการตามหาช่างตี
เครื่องประดับเงิน โดยได้ข้อมูลจากหนังสือ Life in a Lisu Village ซึ่งเขียนโดย John R. Davies
ด้านหลังของหนังสือเล่มนี้ เป็นภาพถ่ายของคนลิซุในหมู่บ้านศรีดงเย็น (ในหนังสือเรียกชื่อหมู่บ้าน
ว่าบ้านต้นลุง แต่คนลิซุส่วนใหญ่เรียกตนเองว่าเป็นชาวปางไม้แดง) เป็นภาพถ่ายที่บ่งบอกถึง
ความสามารถในด้านการตีเงิน การทำเครื่องดนตรี หรือแม่บ้านซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการเย็บ

ปักถักร้อย เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีข้อมูลเรื่องลึซูลอร์อยู่ด้วย หลังจากที่ได้เห็นหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจัยก็เริ่มออกตามหาช่างตีเครื่องเงินที่อยู่ในภาพของหนังสือเล่มนี้ด้วยการเข้าไปในชุมชนหัวฝาย² ทั้งนี้ เนื่องจากผู้วิจัยได้รู้จักกับคนลึซูลูที่ชุมชนหัวฝายมาก่อน ทำให้ผู้วิจัยเข้าถึงชุมชนหัวฝายได้ง่ายขึ้น เช่น พ่อเฒ่าแม่เฒ่าคู่หนึ่ง ซึ่งเคยมีอาชีพขายหัตถกรรมและของชำร่วยอยู่ที่ในท่าบารวี่ ทุกครั้งที่ผู้วิจัยไปหาแม่เฒ่าและพ่อเฒ่าคู่นี้ ก็จะมีการชวนคุยกันในเรื่องราววิถีชีวิตของคนลึซูลูในเมืองกันเป็นส่วนใหญ่ การไปคุยกับแม่เฒ่าทุกครั้ง ทำให้ผู้วิจัยได้ความคิดและความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ ที่สำคัญคือ การได้รู้จักกับคนในชุมชนหัวฝายว่าแต่ละคนหรือหลังคาเรือนมาจากที่ใด และเข้ามาอยู่ในชุมชนนี้ได้อย่างไร ฯลฯ เหนืออื่นสิ่งใด สิ่งที่ผู้วิจัยต้องการทราบมากที่สุดคือคนหรือบ้านหลังไหนบ้างที่มาจากบ้านต้นลุงหรือบ้านปางไม้แดง

นอกจากได้คุยกับแม่เฒ่าและพ่อเฒ่าทั้งสองนี้แล้ว ยังมีลึซูลูกลุ่มอื่นๆ ที่ผู้วิจัยได้พูดคุยด้วย และในขณะที่คุยกัน ผู้วิจัยก็หยิบหนังสือเล่มดังกล่าวออกมาและเปิดภาพของผู้คนในนั้นให้แต่ละคนดูที่แรกก็ไม่มีใครรู้จักเลย ไม่รู้ว่าบุคคลเหล่านั้นคือใครและอาศัยอยู่ที่ไหน ผู้วิจัยเลยใช้วิธีการเดินสำรวจดูหน้าบ้านของแต่ละหลัง เพื่อดูว่าบ้านหลังไหนมีสัญลักษณ์ของการตัดเย็บผ้าแถบหรือมีเครื่องจักรอยู่ในบ้านหลังไหนบ้าง หรือบ้านหลังไหนที่เข้าไปแล้ว ให้คำทักทาย ยิ้มแย้มกับผู้วิจัย ซึ่งส่วนใหญ่ก็ได้ให้การต้อนรับเป็นอย่างดีและอบอุ่นมาก สิ่งที่ผู้วิจัยได้รับบทเรียนจากการเดินทางกลุ่มเป้าหมายในชุมชนนี้คือ การเตรียมตัวตอบคำถามว่าเราเป็นลูกใคร ตระกูลอะไร ปู่ย่า ตายายชื่อ-สกุลอะไร บ้านอยู่ที่ไหน คำถามเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นคำถามที่มาจากคนสูงอายุ เพราะเขาเห็นว่าผู้วิจัยยังเด็ก การที่จะใช้คำศัพท์เรียกเครือญาติในวัฒนธรรมลึซูลูนั้น ต้องเรียกให้ถูกต้อง มิเช่นนั้นจะถือว่าเด็กไม่ให้ความเคารพหรือไม่ให้เกียรติผู้ใหญ่ ทั้งนี้ ถ้าหากสืบสาวไปถึงตระกูลแต่ละตระกูลแล้ว เห็นว่าความสัมพันธ์นั้นใกล้ชิดกันมากก็จะเป็นเรื่องดี เพราะถึงแม้ว่าจะเป็นการพบกันครั้งแรก แต่ความสัมพันธ์ทางสายตระกูลสามารถทำให้นับญาติได้และนำมาสู่ความรู้สึกที่ใกล้ชิดและการพึ่งพาช่วยเหลือกัน การนับญาติถือเป็นสิ่งสำคัญมากและสร้างความภูมิใจให้กับผู้วิจัยที่เป็นลึซูลูด้วยกันเอง ดังตัวอย่างของเด็กหญิงสาวคนหนึ่ง ในหมู่บ้านศรีดงเย็น เด็กคนนี้มีอายุได้ 10 ขวบ กำลังเรียนอยู่ชั้น ป. 4 และเป็นมัคคุเทศก์ตัวน้อยของผู้วิจัยระหว่างที่อยู่สนาม ทุกคนในชุมชนจะทักทาย

² ตั้งอยู่หลัง โรงฆ่าสัตว์ของเทศบาลนครเชียงใหม่ บริเวณสองฝั่งคลองแม่ข่า โดยมีครอบครัวชาวอาข่าได้เริ่มเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ก่อนในปี พ.ศ. 2531 และอีกในปี พ.ศ. 2534 ชาวลึซูลูที่มีความคุ้นเคยกับครอบครัวชาวอาข่าดังกล่าวจึงอพยพเข้ามา เพื่อค้าขายของเก่าให้กับนักท่องเที่ยว (ทวิช จตุรพฤกษ์ 2540: 26-27)

และเรียกเด็กคนนี้ระหว่างสำรวจชุมชนว่า คุณน้ำน้อยและคุณย่าน้อย ทั้งชายหญิงสูงอายุ ไม่ว่าจะอายุ 70 หรือ 80 ปี บางที่ต้องเรียกเด็กคนนี้ว่าคุณน้ำน้อย หรือเด็กชายหญิงอายุราว 7-8 ขวบหรือน้อยกว่านั้น ก็เรียกเด็กคนนี้ว่าคุณย่าน้อย ผู้วิจัยแปลกใจและสับสนกับการทักทายเหล่านี้ พยายามทำความเข้าใจหลายครั้งและพยายามสัมผัสให้ได้ถึงระบบการนับญาติเช่นนี้ แต่ก็ท้อเพราะว่ายากและซับซ้อนมาก ผู้วิจัยได้แต่บอกกับผู้ให้ข้อมูลเรื่องการนับญาติว่า สักวันหนึ่ง จะเข้าใจและจะนับระบบญาติของลี้ซู่ให้เป็น

หลังจากที่ใช้วิธีการข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยเห็นบ้านของคุณป้าท่านหนึ่งซึ่งมีผ้าแถบวางอยู่บนพื้นในบ้านเต็มไปหมด จึงได้เข้าไปสอบถามและได้ความว่า คุณป้าเป็นเจ้าของร้านค้าขายหัตถกรรมลี้ซู่ที่ไนท์บาซาร์ และคุณป้าเป็นคนบ้านศรีดงเย็นด้วย แต่ย้ายออกมาจากหมู่บ้านได้ประมาณยี่สิบกว่าปีแล้ว จะกลับไปบ้านอีกทีก็ต่อเมื่อมีเทศกาลปีใหม่ ระหว่างที่นั่งคุยกับคุณป้า ผู้วิจัยก็ได้หยิบหนังสือเล่มเดิมออกมาจากกระเป๋าและให้คุณป้าดูว่ารู้จักบุคคลในภาพเหล่านี้หรือไม่ คุณป้าดูภาพเหล่านั้นแล้วก็ได้เอ่ยถึงชื่อของผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่อยู่ในชุมชนนี้ด้วยเช่นกัน โดยผู้หญิงคนนั้นก็คือน้องสาวของช่างที่ผลิตเครื่องประดับเงินในหมู่บ้านศรีดงเย็น ผู้วิจัยจึงเข้าไปทักทาย พูดคุยสนทนาและขอเบอร์โทรศัพท์ของพี่ชายด้วย

การลงพื้นที่ในวันแรกและครั้งแรก ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากชาวปะกาเกอญอที่อาศัยอยู่บ้านป้าแป๊ะท่านหนึ่งซึ่งมีแผนการที่จะไปหมู่บ้านนี้อยู่แล้ว ก็นับว่าเป็นความโชคดีที่ผู้วิจัยไม่ต้องกังวลเรื่องการหาหมู่บ้าน แต่กลับกังวลเรื่องความปลอดภัยเวลาที่ต้องเดินทางไปคนเดียวกับคนแปลกหน้า ทั้งยังกังวลเรื่องการขับขีบนท้องถนนอีกด้วยเพราะที่เขาขับเร็วมาก ประการสำคัญคือผู้ขับขีและผู้ที่นั่งหลังก็ไม่มีหมวกกันน็อกอีก จึงเกิดความกังวลเป็นสองเท่า

การตามหาหมู่บ้านศรีดงเย็นไม่ได้เป็นเรื่องที่ง่ายเลยสำหรับผู้วิจัย แม้จะมีคนติดตามมาด้วย ในครั้งแรก แต่พี่ปะกาเกอญอคนดังกล่าวก็พาผู้วิจัยหลงไปหลายที่เหมือนกัน โดยเขาให้เหตุผลว่า เขาจำไม่ได้ว่าบ้านเพื่อนของเขาที่อยู่ในชุมชนลี้ซู่นี้อยู่ที่ไหน ที่แรกก็กลัวและกังวลว่าจะหาพบไหม เพราะมีเวลาไม่มากนัก แต่ในที่สุดก็ได้พบ โดยใช้วิธีการสอบถามคนเมืองระหว่างทางตลอดเวลา และสิ่งแรกที่ทำให้ผู้วิจัยแน่ใจว่าเป็นหมู่บ้านลี้ซู่คือศาลา ไมใช่ศาลาพักใจหรือศาลาข้างถนนทั่วไป แต่เป็นศาลาที่ผ่านการทำพิธีกรรมที่เรียกว่า ซะละหลัว หรือ การสะเดาะเคราะห์ของชาติพันธุ์ลี้ซู่ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้

หลังจากนั้นก็เข้าไปยังหมู่บ้าน สังเกตเห็นผู้คนกำลังนั่งเย็บปักถักร้อยกันอยู่ ณ ตอนนั้น ผู้วิจัยไม่รู้ว่าจะเริ่มค้นเข้าหากับชาวบ้านอย่างไรดี ไม่ใช่ไม่กล้า แต่ไม่รู้ว่าจะเข้าไปหาใครก่อน และในที่สุด ก็ได้ทักทายกับลิซซุคนหนึ่ง ถามเขาว่า “ลิซซุอยู่รอดอยู่ที่ไหน” ชาวบ้านคนนี้ก็ชี้เส้นทางให้ เหตุผลที่สนใจและถามหาลิซซุอยู่รอดก่อน เพราะผู้วิจัยไม่เคยเห็นว่าลิซซุอยู่รอดเป็นอย่างไร และผู้วิจัยก็มีความมั่นใจว่าผู้คนที่อยู่ในลิซซุอยู่รอดจะต้องรู้จักช่างตีเครื่องเงินที่ผู้วิจัยกำลังตามหาอยู่แน่ๆ ก็ไม่ผิดหวัง ผู้วิจัยก็ได้รับข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ลิซซุที่ทำงานอยู่ในลิซซุอยู่รอด ได้ข้อมูลบ้านของช่างตีเครื่องเงินและได้ทราบด้วยว่าเจ้าของที่ดินลิซซุอยู่รอดคือช่างตีเครื่องเงินคนนี้นั่นเอง หลังจากที่มีการสนทนาและได้รับข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ของลิซซุอยู่รอดแล้ว ก็นับว่าโชคดีมากที่ได้พบกับช่างตีเครื่องเงินดังกล่าว และเขาเองก็มีเวลาที่จะให้ผู้วิจัยสัมภาษณ์ด้วย

การลงพื้นที่และการขอค้างคืน ผู้วิจัยได้โทรศัพท์หาช่างตีเครื่องเงินและแจ้งให้เขาทราบว่าเราจะมาขออาศัยด้วยสักคืนสองคืน หลังจากไปถึงที่พักแล้วก็แนะนำตัวอย่างเป็นทางการอีกครั้ง กับสมาชิกทุกคน จากนั้นผู้วิจัยจึงเข้าไปเปลี่ยนชุด ระหว่างที่ผู้วิจัยกำลังเปลี่ยนเสื้อผ้าจากชุดไทยเป็นชุดลิซซุเพื่อให้เข้ากับบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน ก็ได้ยิน (และแอบฟังด้วย) การพูดคุยจากเพื่อนบ้าน ซึ่งถามกับเจ้าของบ้านว่า “เด็กลาหู่ที่ไหนเข้ามาในหมู่บ้านเนี่ยะ เข้ามาทำอะไร” ผู้วิจัยทราบดีว่าเพราะอะไรถึงเรียกคนที่แต่งตัวแบบผู้วิจัยคือ ไม่มีมัดผมให้เรียบร้อยและไม่แต่งชุดลิซซุเวลาที่เข้ามาในหมู่บ้านลิซซุว่าเป็นลาหู่ นานมากแล้วที่คนลิซซุมักจะเปรียบคนที่แต่งตัวไม่เรียบร้อยว่าเป็นลาหู่

การสนทนาเล็กน้อยกับเจ้าของบ้าน และการเปลี่ยนเสื้อผ้าให้เป็นชุดลิซซุก็เรียบร้อย เด็กๆ ซึ่งเป็นเด็กกำพร้าพ่อบ้าง กำพร้าแม่บ้าง ก็ได้กับผู้วิจัยเดินชมทั่วหมู่บ้าน และขณะที่เดินอยู่กับกลุ่มเด็กๆ ในชุมชนก็ไม่พ้นที่จะถูกจ้องมอง บวกกับบทสนทนาที่ผู้วิจัยได้ยินเวลาเดินผ่านหน้าบ้านของชาวบ้าน เช่นว่า ลูกสาวใคร มาจากไหน มาทำอะไรที่นี่ แล้วมาพักบ้านใคร เป็นต้น เด็กๆ ที่นำผู้วิจัยไปยังบ้านช่างตีเครื่องเงินแต่ละคนก็ดูสนุกสนานกับการถ่ายภาพ และเล่นกล้องถ่ายรูปอย่างเดียวนเลย จนผู้วิจัยต้องดูแลเล็กน้อยเพื่อให้พวกเขาอยู่นิ่งๆ บ้าง อีกทั้งถ่านกล้องถ่ายรูปก็ใกล้จะหมดแล้วด้วย

หลังจากที่น้องๆ พาเดินทั่วหมู่บ้านแล้ว ช่วงเย็นก็จะช่วยแม่บ้านทำอาหาร ที่แรกก็รู้สึกที่ไม่ค่อยจะสบายใจเท่าไรนักเพราะเหมือนกับแม่บ้านยังไม่เข้าใจหรือไม่รู้ว่าเป็นใครกันแน่ และทำไมต้องเลือกมาพักบ้านเขาด้วย ผู้วิจัยกับแม่บ้านพยายามทำกับข้าวด้วยกันแต่ก็รู้สึกถึงความไม่ไว้วางใจมากพอสมควร โดยสังเกตได้จากคำถามที่เขาถามผู้วิจัยเช่น “ได้รู้จักกับสามีน้าที่ไหน ได้เบอร์โทรศัพท์

มาอย่างไร ต้องการอะไรจากสามีของน้ำ” ผู้วิจัยสัมผัสได้ถึงความรู้สึกของเขา ผู้วิจัยจึงอธิบายวัตถุประสงค์ก่อนแล้วค่อยอธิบายให้เขาฟังถึงเรื่องราวและการได้มาซึ่งเบอร์โทรศัพท์ของสามี อธิบายพร้อมโหลคน้ำพริกและคุกกี้ถึงอาหารเย็นทำให้บรรยากาศในช่วงนั้นดีขึ้นมาบ้าง

ปัญหาที่ยังไม่หมด เนื่องจากผู้วิจัยไม่มีต้นทุนหรือเงินทุนในการจ่ายที่อยู่ที่อยู่อาศัยระหว่างทำวิจัย ทำให้แม่บ้านรู้สึกอีกว่า เรามาตัวเปล่า ไม่มีค่าตอบแทนอะไรให้เขาเลยหรือประมาณนั้น โดยเขาถามว่า “เวลาที่ลงพื้นที่แบบนี้ น้องไม่มีทุนสำหรับค่าที่พักและอาหารหรือ เมื่อก่อนน้ำได้ต้อนรับนักท่องเที่ยว นักศึกษาก็มี เขาบอกว่ามีทุนให้กับนักศึกษาทุกคน” ผู้วิจัยก็อยากจะให้แต่รู้สึกว่าจะไม่เหมาะสม เพราะผู้วิจัยคิดว่า การเข้าไปในหมู่บ้านและพักอาศัยกับชาวบ้านเช่นนี้ และในฐานะนักศึกษาซึ่งไม่มีทุนมาก การช่วยทำกิจกรรมในบ้าน การสอนภาษาและการทำกรบ้านให้กับลูกๆ ของเขาในตอนกลางคืน การไปจ่ายตลาดในชุมชนแล้วมาทำกับข้าวร่วมกับชาวบ้านจะเป็นทางออกที่ดีกว่าไหม ผู้วิจัยคิดแบบนี้ตั้งแต่แรก จึงไม่ซื้อของมากมายพะรุงพะรังจากตลาดแม่มาลัย

ผู้วิจัยได้เข้าไปหมู่บ้านนี้หลายต่อหลายครั้ง ทั้งผู้วิจัยเพียงคนเดียวกับทีมงานพันแสงรุ่ง รวมถึงนักศึกษาชาวต่างชาติที่สนใจศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในชุมชนชาติพันธุ์ การเข้าไปแต่ละครั้งกับทีมงานที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยก็ต้องทำหน้าที่ต่างกันด้วย ในบางครั้งก็ถูกมองว่าเป็นมัคคุเทศก์ และในบางครั้งก็ถูกมองว่าเป็นนักธุรกิจที่สนใจและอยากจะซื้อเครื่องเงินลือๆ เป็นต้น การนำเสนอขายสินค้าทั้งหัตถกรรมเครื่องเงินและผ้าแถบหรือกระเป๋าสำเร็จรูปจึงเป็นผลที่ตามมาระหว่างที่ทำการวิจัยในพื้นที่นี้ ซึ่งภาพลักษณ์แบบนี้ในบางครั้งก็ทำให้ผู้วิจัยเกิดความยากลำบากในการวางตัวให้เหมาะสมกับการเป็นนักศึกษาและผู้วิจัยในขณะเดียวกัน

การได้เข้าร่วมกับทีมงานที่แตกต่างกันทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบประโยชน์ในหลายๆ ด้าน เช่น การตั้งคำถามที่หลากหลาย แหวกแนว และมีความละเอียดกับการตั้งคำถามในประเด็นต่างๆ บางครั้งผู้วิจัยก็คิดไม่ถึงหรือไม่เห็นว่ามีคำถามเนื่องจากคิดว่าตนเองพอจะทราบอยู่แล้วหรือบางทีคิดว่าเนื้อหาเหล่านั้นไม่มีความสำคัญและสัมพันธ์กับงานวิจัย เป็นต้น ประโยชน์อีกด้านหนึ่งคือการได้ลองอะไรใหม่ๆ ที่น่าตื่นเต้นและท้าทายความสามารถในการลองสวมชิ้นส่วนต่างๆ ของเครื่องเงิน ผู้วิจัยเป็นคนใน แต่เป็นคนในที่ไม่มีกำลังทรัพย์มากพอที่จะซื้อเครื่องเงินบางชนิดได้ เพราะราคาสูงมากและการที่หาซื้อไม่ได้และยังไม่เคยลองสวมใส่จึงไม่มีความมั่นใจว่าตัวเองสวมถูกต้องหรือไม่ โดยเฉพาะเครื่องเงินที่ห้อยบริเวณหลัง จนผู้วิจัยต้องถามกับภรรยาผู้ให้ข้อมูลว่า

“เครื่องเงินชิ้นนี้ใส่อย่างไร ไม่เคยสวมใส่สักที ช่วยสอนให้หน่อย” ระหว่างที่สอนให้ใส่เครื่องเงินดังกล่าว ภรรยาผู้นี้ก็บอกว่า “อาหมีนี่อะไร ใส่เครื่องเงินชิ้นนี้ไม่เป็น ก็สวมคอลลิงไปแล้วก็ปล่อยให้เครื่องเงินห้อยอยู่ข้างหลังนั่นแหละ” พอใส่ไปสักพัก ผู้วิจัยรู้สึกอึดอัดและหายใจไม่ออก เพราะเครื่องเงินหนักมากและน้ำหนักทั้งหมดไปตกอยู่บนบริเวณหลัง น้ำหนักเครื่องเงินดึงไปข้างหลังมาก ทำให้หายใจไม่คล่อง จึงบอกภรรยาช่างตีเครื่องเงินว่า “หายใจไม่ออก ช่วยเอาออกให้หน่อย” เขาก็หัวเราะและบอกว่า “ถ้าใส่เป็น ใส่จนชิน ระหว่างเดินรำ จะไม่รู้สึกอะไรนะ”

บ้านโป่งน้ำร้อนลือชู การไปลงพื้นที่ครั้งแรกที่บ้านโป่งน้ำร้อนลือชู ผู้วิจัยได้พบกับอุปสรรคเรื่องการเดินทางกับผู้สูงอายุ เพราะการติดต่อกับช่างตีเครื่องเงินซึ่งมีอายุราว 70 ปีนั้นค่อนข้างยาก อีกทั้งการนัดหมายทางโทรศัพท์ก็ถือเป็นความยากลำบากเหมือนกัน เช่น โทรศัพท์ไปหาแล้ว แต่โทรศัพท์ก็ไม่ได้คุยกับตัวช่าง แต่อยู่กับภรรยาที่เป็นคนลาหู่ ทำให้ในบางครั้งเกิดความลำบากกับการสื่อสารด้วยกัน หรือในกรณีที่โทรศัพท์ไปแล้ว ช่างตีเครื่องเงินไม่ได้อยู่บ้านภรรยาลือชูที่โป่งน้ำร้อน แต่อยู่กับบ้านภรรยาลาหู่ที่บ้านห้วยน้ำริน เป็นต้น ผู้วิจัยพยายามนัดหมายอยู่บ่อยครั้งก่อนที่จะลงพื้นที่และขอสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ

ที่บ้านโป่งน้ำร้อนลือชู มีพี่น้องหรือญาติๆ ของช่างตีเงินอยู่ประมาณ 5-6 หลังคาเรือน การได้พบกับช่างตีเครื่องเงินในครั้งแรกนั้นผู้วิจัยก็ถูกดู เพราะไม่ตรงต่อเวลา “ไหนว่าจะมาถึง 4 โมง อาปา (คุณตา) รอแล้วรออีกหนูก็ยังมาไม่ถึง” ผู้วิจัยขอโทษแล้ว ขอโทษอีกในคราวนั้น แต่ทุกอย่างก็ผ่านไป ด้วยดี ผู้วิจัยร่วมทำกับข้าวและทานข้าวกับครอบครัวนี้ หลังจากนั้นจึงได้เริ่มสัมภาษณ์ ระหว่างสัมภาษณ์ก็ถูกดูไปด้วยหลายรอบเพราะความไม่เข้าใจในภาษา ช่างตีเครื่องเงินกล่าวถึงชื่อหมู่บ้านที่ท่านเกิดเป็นภาษาลือชู แต่ผู้วิจัยไม่รู้จักหมู่บ้านนี้ เลยถามกลับไปว่า “ชื่อหมู่บ้านของอาปา ภาษาไทยเรียกว่าอะไร” ท่านก็บอกว่า “ผมก็ไม่รู้” หลังจากนั้นช่างตีเครื่องเงินพยายามเล่าถึงชีวิตในอดีตให้ฟัง ผู้วิจัยก็พยายามฟังและต้องหยุดการสนทนาเป็นพักๆ เนื่องจากผู้วิจัยไม่เข้าใจอีก ช่างตีเครื่องเงินก็ดูอีก “อะไรเนี่ยะ เป็นลือชูทำไมไม่รู้จักคำนี้ ไม่เคยได้ยินหรือ?” การที่ผู้วิจัยไม่เคยได้ยินหรือไม่ค่อยได้พูดคำศัพท์บางคำ ทำให้ลืมนำบางสิ่งที่เป็นเรื่องปกติ หลังจากโดนดู ช่างตีเครื่องเงินก็ใจเย็นและอธิบายอย่างละเอียดอีกครั้ง โดยได้ถามกลับมาว่า “ที่อาปา (คุณตา) พูดไปทั้งหมดนี้ เข้าใจบ้างไหม? หรือว่าต้องให้อาปาพูดอีกรอบเป็นภาษาไทย” ผู้วิจัยได้แต่หัวเราะและทำให้ช่างตีเครื่องเงินรู้สึกสบายใจด้วยการตอบกลับไปว่า “ไม่เป็นไรค่ะอาปา อาปาเล่าไปเรื่อยๆ ก่อน หากคำไหนที่หนูไม่เข้าใจ หนูจะขอให้ลุงหยุดพูดเป็นภาษาลือชู และขอแปลเป็นภาษาไทยให้จะดีกว่า” อันที่จริง

ภาษาไทยของช่างตีเครื่องเงินท่านนี้ก็ไม่ใช่สักทีเดียว สามารถสนทนาและเข้าใจกันได้ แต่ประเด็นคือช่างตีเครื่องเงินผู้นี้เป็นผู้อาวุโสและผูกพันกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมลือชุนานานมาก ผู้วิจัยจึงไม่พยายามชวนช่างตีเครื่องเงินให้พูดเป็นภาษาไทย ซึ่งไม่ใช่ภาษาหลักของท่าน และไม่ขอให้ท่านรู้สึกว่าต้องพูดภาษาไทยกับนักศึกษาที่เป็นลือชุนด้วยกัน ที่สำคัญคือยังสนทนาเป็นภาษาไทยมากเท่าไร ผู้วิจัยจะยิ่งรู้สึกห่างเหินกันมากขึ้น

บทสนทนาที่ยากเย็นเริ่มต้นอีกครั้ง โดยที่บทสนทนานี้เป็นเรื่องที่ผู้วิจัยไม่คุ้นเคยเลยคือบทสนทนาเกี่ยวกับการคำนวณและการกำหนดมูลค่าเครื่องประดับเงิน และบทสนทนานี้เองที่ทำให้ช่างตีเงินถึงกับต้องขึ้นเสียงสูงว่า “เข้าใจหรือยัง ถ้ายัง เอาจีนะ อาปาจะยกตัวอย่างให้ดูอย่างนี้นะ คุณนี่” ช่างได้พยายามยกตัวอย่างหลายครั้งที่จะทำให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงวิธีการคำนวณมูลค่าของเครื่องประดับเงินในสมัยก่อน ที่ช่างต้องขึ้นเสียงหลายครั้งกับผู้วิจัยไม่ใช่เพราะผู้วิจัยคนเดียวที่ฟังภาษาลือชุนไม่ได้ทุกคำ แต่เป็นเพราะช่างตีเงินท่านนี้มีพื้นเหลือไม่กี่ปี่ด้วย (ท่านเล่าให้ฟังก่อนเข้านอนว่าปัญหาเรื่องพื้นเป็นเพราะอุบัติเหตุหกล้มและปากไปกระแทกกับตอต้นขนุนเมื่อหลายปีก่อน) คำพูดและความชัดเจนในการออกเสียงแต่ละคำของท่านหลายคำ ทั้งภาษาไทยและภาษาลือชุน ยิ่งทำให้ผู้วิจัยฟังยากมากขึ้น ที่มากกว่านั้นคือ ภาษาที่ท่านใช้ส่วนใหญ่เป็นคำที่ผู้วิจัยไม่ค่อยจะได้ยินบ่อยๆ โดยเฉพาะชื่อหมู่บ้านลือชุนต่างๆ ที่เป็นภาษาลือชุน และคำบางคำที่เป็นคำลือชุนจริงๆ ไม่ทับศัพท์เช่นเดียวกับลือชุนรุ่นใหม่พูดคุยกันในปัจจุบัน

จากประสบการณ์การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามดังกล่าว จะเห็นว่าแม้ผู้วิจัยจะคิดว่าตัวเองเป็น “คนใน” ชาวลือชุนที่ไม่น่าจะมีปัญหาในการเข้าหาเพื่อสร้างความสัมพันธ์และสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตหัตถกรรมลือชุนในสามหมู่บ้านที่ทำการวิจัย หากแต่ในความเป็นจริงแล้วผู้วิจัยพบว่าตัวเองเป็น “คนนอก” ชุมชนลือชุนที่แทบจะไม่มีเรื่องราวอะไรของสังคมลือชุนเลย ไม่ว่าจะเป็นความทันสมัยในการมีสิ่งอำนวยความสะดวก ธุรกิจการค้าเย็บเสื้อผ้าและตีเครื่องประดับเงินรวมทั้งเรื่องภาษาลือชุนที่ใช้ในการสนทนากัน ฉะนั้น จึงต้องใช้ระยะเวลายาวนานพอสมควรในการสร้างความสัมพันธ์และปรับตัวเข้ากับคนในชุมชนที่ทำการศึกษา และประการสำคัญที่สุดคือการได้ลงไปทำงานเก็บข้อมูลภาคสนาม นอกจากได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการผลิตสินค้าหัตถกรรมลือชุนแล้ว ยังทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้วิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมของคนลือชุนมากขึ้นด้วย เพราะช่วงที่ผ่านมาได้ใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่แต่ในเมือง

1.11 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัย กระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมฝีมือกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อ ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ซึ่งเป็นระเบียบวิธีวิจัยหลักในทางมานุษยวิทยา ที่สำคัญกว่านั้นคือการที่ผู้วิจัยเป็นชาติพันธุ์ลื้อ และได้มีโอกาสร่วมงานมหรกรรมสืบสานวัฒนธรรมลื้อแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2553 สถานะภาพยังไม่ได้เป็นผู้วิจัย ดังนั้น ข้อมูลที่กล่าวไว้ในเนื้อหาเกี่ยวกับมหรกรรมฯ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ จึงเป็นเนื้อหาที่ผู้วิจัยได้จดจำมา รวมทั้งภาพถ่ายของมหรกรรมฯ ดังกล่าว ยิ่งทำให้จดจำเรื่องราวและสามารถบันทึกข้อมูลได้ง่ายขึ้นด้วยวิธีการที่ตาม การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกระเบียบวิธีวิจัยดังต่อไปนี้

การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (archival research) การรวบรวมข้อมูลเอกสารเป็นวิธีการหาข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ โดยมีแหล่งค้นคว้าและหาข้อมูลที่เป็นหนังสือและบทความทางวิชาการจากสถานที่ต่างๆ ดังต่อไปนี้ เช่น ห้องสมุดในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์ศึกษาด้านชาติพันธุ์และการพัฒนา ฯลฯ อีกทั้ง ยังได้รวบรวมข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ วารสาร และสื่อประเภทอื่นๆ เช่น อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ รวมถึงใบปลิวการจัดงานหรือประชาสัมพันธ์ หนังสือในงานประชุมต่างๆ และรายงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ นอกจากนั้นแล้ว ยังต้องอาศัย ข้อมูลของสมาคมอิมเปค (IMPECT) เพื่อรวบรวมข้อมูลในประเด็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการแต่งกายของชาติพันธุ์ลื้อ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่ง และพบว่างานศึกษาเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับเงินของชาวลื้อมีเป็นส่วนน้อย จึงทำให้ผู้วิจัยต้องปรับวิธีการ โดยได้เปลี่ยนมาเป็นการสัมภาษณ์จากผู้คนที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง โดยเฉพาะบุคคลที่ทำงานกับองค์กรอิมเปคและบุคคลอื่นๆ ที่สนใจกับงานศึกษาของวัฒนธรรมลื้อ

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ได้เน้นการสังเกตการณ์กระบวนการผลิต โดยเฉพาะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการดังกล่าว วิธีการนี้ ผู้วิจัยปฏิบัติเสมือนคนนอกที่คอยสังเกตการณ์กระบวนการต่างๆ เช่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างการผลิตของกลุ่มผู้ผลิตรายใหญ่และรายย่อย กลุ่มผู้ผลิตชิ้นส่วนต่างๆ ของเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับเงิน การแบ่งแรงงานและหน้าที่การผลิตภายในครอบครัวหรือในชุมชน ฯลฯ และทำการบันทึกสิ่งที่เห็นลงในสมุดบันทึกสนาม ผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องและสัมภาษณ์ในเหตุการณ์นั้นๆ โดยตรง ทั้งนี้ ยังได้อาศัยอุปกรณ์ ช่วยบันทึก เช่น กล้องถ่ายภาพและกล้องถ่ายวิดีโอด้วย อย่างไรก็ตาม มีบางครั้งที่ผู้วิจัยใช้วิธีการนี้และไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ดี เนื่องจากชาวบ้านและผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า

ผู้วิจัยต้องการจะจดบันทึก ถ่ายภาพ และบันทึกเทปเพียงอย่างเดียว ทำให้บางคนรู้สึกอึดอัดและไม่มั่นใจที่จะให้ข้อมูล ข้อมูลที่ได้มาจึงเป็นข้อมูลที่ยังไม่ชัดเจนมากนัก โดยเฉพาะข้อมูลในเรื่องของตัวเลขและความสัมพันธ์กับผู้ผลิตรายอื่นๆ เป็นต้น

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) “วิธีการนี้เป็นวิธีการที่นักมานุษยวิทยาพยายามทำตัวเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชนที่ศึกษา” (อมรา พงศาพิชญ์, 2537) ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์กับผู้ผลิต อาทิ การตัดผ้า เย็บผ้า ขายผ้า การใส่วงแหวนให้กับเครื่องประดับเงิน การประสานเงิน การเข้าไปมีส่วนร่วมในการเจรจาซื้อขายกับลูกค้า พร้อมทั้งสวมใส่ชุดเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับสำหรับการร่วมงานในเวทีวัฒนธรรมลีซูทั้งในระดับชุมชน ระดับจังหวัดและระดับประเทศ ในขณะเดียวกันก็ใช้โอกาสที่เข้าร่วมดังกล่าวในการสัมภาษณ์ถึงเนื้อหาและรายละเอียดของกระบวนการผลิต การจำหน่าย การกำหนดมาตรฐานคุณค่าและมูลค่าของหัตถกรรมทั้งสองประเภท และแม้วิธีการดังกล่าวได้ทำให้ผู้วิจัยสามารถจดบันทึกและจำเหตุการณ์ต่างๆ ได้ดีกว่าวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แต่ในบางสถานการณ์ เช่น ระหว่างการตีเงิน การเย็บผ้า หรือแม้กระทั่งชื่อของชิ้นส่วนต่างๆ ของเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ ก็ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถบันทึกสิ่งเหล่านี้ได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้อาศัยเครื่องมือโดยเฉพาะเครื่องบันทึกเสียงเป็นผู้ช่วยด้วย มีหลายครั้งที่ผู้วิจัยใช้วิธีการนี้มากจนเกินไป จึงส่งผลให้ชาวบ้านและผู้ให้ข้อมูลเกิดความไม่ไว้วางใจอีกเช่นกัน เพราะผู้วิจัยเป็นคนนอกพื้นที่ การพยายามปรับตัวและกลมกลืนไปกับชุมชนยังคงเป็นช่องว่างสำหรับการสร้างความสัมพันธ์ ในประเด็นดังกล่าวแม้จะเป็นอุปสรรคบ้าง แต่ความเป็นชาติพันธุ์ลีซูด้วยกันได้ทำให้เกิดความผ่อนคลายในการให้ข้อมูลขึ้นมาบ้าง โดยการพยายามให้ความสำคัญกับพิธีกรรมของชุมชน หรือร่วมเดินรำในเทศกาลพิเศษเพื่อให้ชาวบ้านและผู้ให้ข้อมูลเกิดความผ่อนคลายและสบายใจกับความเป็นตัวตนของเรามากขึ้น

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเช่น ผู้ผลิตรายย่อยอื่นๆ ผู้ผลิตชิ้นส่วนต่างๆ ของหัตถกรรมเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับเงิน ซึ่งมีความรู้และเห็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตหัตถกรรมทั้งสองประเภท รวมถึงบุคคลที่สามารถเล่าเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้ ทั้งนี้ การเลือกสัมภาษณ์กับกลุ่มดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสอบถามจากญาติพี่น้องหรือคนที่รู้จักกันดีในทั้งสามชุมชนเพื่อทำการเก็บข้อมูลทั้งที่เป็นข้อมูลเบื้องต้น ของแต่ละชุมชน เช่น วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ สภาพแวดล้อม การย้ายถิ่นฐาน องค์ประกอบของประชากร เหตุการณ์ต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้นกับชุมชนในแต่ละยุค เป็นต้น กับทั้งทำการสัมภาษณ์แบบ

เจาะลึก (in-depth interview) กับบุคคลที่ทำหรือเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตหัตถกรรมทั้งสองประเภท นอกจากนี้แล้ว ผู้วิจัยยังได้เลือกบุคคลที่ทำงานหน่วยงานพัฒนาเอกชน เช่น สมาคมอิมเปค (เฉพาะงานด้านลิซู) ในการสัมภาษณ์และให้ข้อมูลด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์ลิซู ในกลุ่มนี้ก็รวมไปถึงบุคคลที่ร่วมจัดตั้งงานมหกรรมสืบสานวัฒนธรรมลิซูแห่งประเทศไทยด้วย

การศึกษาเฉพาะกรณี (case studies) วิธีการศึกษานี้ได้เน้นการศึกษาแบบเจาะลึก (in-depth) คือ ศึกษาประวัติและความเป็นมาของการดำเนินธุรกิจ การลงทุน การจัดการในส่วนของครอบครัว ธุรกิจ การแบ่งงานในครอบครัว เป็นต้น การศึกษาเฉพาะกรณีนี้ได้แบ่งการเลือกกรณีศึกษาออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่ผลิตหัตถกรรมเครื่องแต่งกาย โดยกลุ่มนี้ได้เลือกศึกษาสามกรณีศึกษา กรณีศึกษาแรกคือกรณีที่ผู้ผลิตมีต้นทุนมากและมีประสบการณ์ในการ ค้าเสื้อผ้าลิซูมาเป็นเวลานาน กล่าวคือ การค้าขายเสื้อผ้าลิซูนั้นได้ดำเนินมาถึงรุ่นที่สามแล้ว และสามารถเปิดร้านขายเสื้อผ้าขนาดใหญ่ได้ที่อำเภอปาย ที่สำคัญคือยังเป็นเยาวชนรุ่นใหม่ที่สนใจธุรกิจนี้และได้เข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคด้วยวิธีการขายเชิงรุกด้วย กรณีศึกษาที่สอง เป็นกรณีผู้ผลิตที่มีต้นทุนและขนาดธุรกิจปานกลาง คือมีการผลิตและมีร้านค้าเสื้อผ้าประจำอยู่ในหมู่บ้าน ทั้งยังสามารถนำรถยนต์ไปเร่ขายได้ตามชุมชนลิซูต่างๆ ทั่วทั้งประเทศไทย กรณีศึกษาที่สาม เป็นกรณีที่มีต้นทุนน้อยและมีร้านค้าในหมู่บ้านด้วย แต่ไม่ได้มีรถยนต์เข้าไปเร่ขายเหมือนกรณีที่หนึ่งและสอง อย่างไรก็ตาม วิธีการผลิตและการกระจายสินค้าของแต่ละกรณีนั้น ก็มีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไปด้วย สำหรับกลุ่มที่สองคือกลุ่มที่ผลิตเครื่องเงิน โดยได้เลือกศึกษาสองกรณี คือ กรณีผู้ผลิตที่อาศัยอยู่ที่บ้านศรีดงเย็น เป็นผู้ผลิตที่ได้รับการยอมรับจากคนลิซูในเรื่องของความประณีต ความสวยงามในลวดลายและที่สำคัญคือการผลิตที่เน้นจิตวิญญาณของความเป็นลิซู รวมทั้งราคาที่ยุติธรรมด้วย อีกกรณีศึกษาหนึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพออกจากบ้านศรีดงเย็น ไปอยู่ที่โป่งน้ำร้อนลิซูเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2539 โดยมีสาเหตุสำคัญที่กล่าวได้เบื้องต้นคือข้อจำกัดในที่ดินทำมาหากินและที่อยู่อาศัยเดิมที่บ้านศรีดงเย็น

การวิเคราะห์ข้อมูล หน่วยการวิเคราะห์ข้อมูลกระบวนการกลายเป็นสินค้าหัตถกรรมฝีมือชาติพันธุ์ลิซูคือความสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่างๆ ในกระบวนการผลิตงานหัตถกรรมลิซู โดยขั้นตอนนั้นเป็นการวิเคราะห์ระหว่างและหลังเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ระหว่างเก็บข้อมูลได้วิเคราะห์ร่วมกับชาวบ้านและผู้ให้ข้อมูลไปพร้อมกัน ทั้งนี้ เพื่อความมั่นใจและความถูกต้องของข้อมูล ส่วนการวิเคราะห์หลังเก็บข้อมูล คือการนำเอาข้อมูล ทั้งจากสมุดบันทึกสนามและเครื่องบันทึกเสียงมาประมวลและวิเคราะห์

ข้อมูลจากการจดบันทึกในสมุดที่ทำงานสนาม ได้ถูกนำมาพิมพ์รายละเอียดโดยแยกระหว่างเนื้อหาที่เป็น 1) คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล 2) การจดบันทึกการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย และ 3) ข้อสังเกตและความรู้สึกส่วนตัวของผู้วิจัย โดยการจัดพิมพ์แยกออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็น ทั้งนี้เพื่อง่ายต่อการนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์และเขียนรายงาน สำหรับข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป ผู้วิจัยได้นำมาถอดเทปคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน และจัดพิมพ์แยกเนื้อหาตามประเด็น เพื่อสะดวกต่อการนำมาวิเคราะห์และเขียนรายงาน การวิเคราะห์และเขียนรายงานวิทยานิพนธ์นั้น ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลที่ได้จากการเก็บในภาคสนามมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าในเอกสาร ทั้งที่ได้ทบทวนมาก่อนหน้านี้ และที่ได้ทำการค้นคว้าเพิ่มเติมในระหว่างเขียนวิทยานิพนธ์

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved